

VALERIE HANSEN

ANUL 1000

EXPLORATORI, NEGUSTORI
ȘI ÎNCEPUTUL GLOBALIZĂRII

Traducere din limba engleză de Matei Ciurică

Prefață de Marian Coman

CORINT
ISTORIE

—2023—

Coordonare editorială: Sorin Turturică

Corectură: Andrei Pogăciaș

Redactare: Diana Pițiliga, Alin Ionescu

Tehnoredactare: Roxana Coste

Design copertă: Dan Mihalache

Ilustrație copertă: un drakkar al vikingilor (sus) și un călător musulman (jos), două elemente importante ale unui fenomen care s-a conturat în urmă cu un mileniu: globalizarea © Shutterstock

THE YEAR 1000: When Explorers Connected the World – and Globalization Began

Written by Valerie Hansen

Copyright © 2020 by Valerie Hansen

Translation Copyright © 2022 by Matei Ciurică, Corint Books SRL Romania

Originally published by Scribner, a Division of Simon & Schuster, Inc.

Toate drepturile asupra acestei ediții în limba română aparțin CORINT ISTORIE, un imprint al CORINT BOOKS, str. Mihai Eminescu nr.54 A, București.

www.edituracorint.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Hansen, Valerie

Anul 1000 : exploratori, negustori și începutul globalizării / Valerie

Hansen ; pref. de Marian Coman ; trad. din lb. engleză de Matei Ciurică. -
București: Corint Istorie, 2023

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-088-098-1

I. Coman, Marian (pref.)

II. Ciurică, Matei (trad.)

„Cititorii sunt conduși într-o aventură mondială... Punând în lumină întâlnirile dintre popoarele nordice, mayașe, africane, chineze și arabe, cartea ilustrează felul în care acestea relaționau, prin război sau pace, dar și felul în care comerțul și cultura au modelat profund lumea care urma să vină. O lectură plină de surprize.”

Joanne B. Freeman, autor al *Affairs of Honor*
și *The Field of Blood*

.....

„Lumea a fost conectată pentru o perioadă mai lungă decât vă spun cărțile școlare, cu cel puțin un mileniu mai mult: prin legături de aur și mirodenii, dragoni, sclavi și credințe. Valerie Hansen scoate la iveală necunoscutele legături dintre piețele chineze, bogățiile Bagdadului, bărbați blonzi ciudați, înfățișați pe zidurile templelor mayașe, și vikingii de pe fluviile rusești, într-o istorie îngrijită, accesibilă și cu adevărat globală.”

Michael Pye, autor al *The Edge of the World*

.....

„O călătorie monumentală cu navigatori, comercianți și pelerini, femei și bărbați, pe întregul glob, în urmă cu o mie de ani. O poveste îndrăzneată, captivantă și, în cele

din urmă, o sărbătoare a diferenței – și a pregătirii – pentru necunoscut.”

Arezou Azad, cercetător științific
la Universitatea din Oxford și bursier Humboldt
la Freie Universität din Berlin

.....

„Remarcabil... Valerie Hansen ne conduce prin imperiile africane și comerțul mesoamerican, de-a lungul Drumului Mătășii către Europa, la bordul navelor cu marinari multietnici din Oceanul Indian, dar și cu vikinigii care au urmat cursul Volgăi până în Bizanț. Mai mult decât o istorie globală a comerțului, aceasta este o poveste a întâlnirilor umane aduse la viață prin imagini și voci din fiecare colț al unei planete medievale conectate.”

Nile Green, autor al *Sufism: A Global History*

.....

„Bazându-se pe cercetările arheologice de ultimă oră din America, Africa, Asia și Europa, Hansen ne oferă o relatare foarte ușor de citit despre cum s-au constituit conexiunile globale cu mult înaintea lui Columb. Sugestia ei potrivit căreia accelerarea și lărgirea comunicării a adus întotdeauna provocări, dar și oportunități, este deosebit de valoroasă într-un moment în care ne luptăm cu implicațiile globalizării moderne.”

Catherine Holmes, Naomi Standen,
editori ai *The Global Middle Ages*

.....

„[O] fuziune unică de investigații directe, realizate la fața locului, din întreaga lume și o cercetare intensivă în biblioteci, arhive și muzee îndepărtate. În plus, toată această activitate energetică, academică, este completată cu

argumente convingătoare pentru o nouă ipoteză privind originile globalizării, un subiect care cu greu ar putea fi mai pertinent pentru epoca noastră.”

Victor H. Mair, editor al *The Columbia History of Chinese Literature*

.....

„Lucrarea lui Hansen despre migrația popoarelor, precum și circulația bunurilor, a curentelor religioase și a ideilor din preajma anului 1000 arată clar că globalizarea nu este un proces nou și că civilizațiile care au acceptat provocările spațiilor necunoscute au fost cele care au înflorit. Nimeni nu a spus până acum mai bine această poveste.”

Stuart B. Schwartz, autor al *All Can Be Saved*

.....

„Lucrarea reprezintă o dovadă oportună că globalizarea are un punct de origine și o istorie lungă. Atunci și acum, a fost vorba despre schimb, competiție și exploatare... Hansen oferă, în trei sute de pagini vii, genul de textură profundă care face ca o epocă să prindă viață.”

Paul Freedman, autor al *Out of the East*

.....

„Bogată și fascinantă... Mergând pe mare și pe uscat, acoperind șase continente, Hansen caută conexiuni interesante și neașteptate, arătând că globalizarea nu este deloc nouă pentru vremurile noastre.”

David Abulafia, autor al *The Discovery of Mankind and The Great Sea*

.....

„O plimbare emoționantă prin varietățile societății umane, pornind de la momentul în care lumea s-a reconectat... Examinează arcul culturilor lumii într-un

moment important al istoriei omenirii, când bărbați și femei au traversat oceanul spre vest, peste furtunosul Atlantic, și și-au întâlnit omologii pe continentul american. Rezultatul este o poveste fascinantă a capacității umane de conectare, comunicare, comerț și adaptare.”

William N. Goetzmann,

autor al *Money Changes Everything*

.....

„O lectură captivantă prin care o lume îndepărtată este adusă mai aproape de noi.”

Francesca Trivellato, profesor de istorie la
Institutul pentru Studii Avansate din Princeton,
beneficiar al programului Andrew W. Mellon
și autoare a cărții *The Familiarity of Strangers*

Prefață

Atunci când arheologii suedezi au descoperit un tezaur viking îngropat în micuța insulă Helgö de lângă Stockholm, au fost extrem de surprinși să găsească printre artefacte de origini felurite o mică statueta de bronz a lui Buddha. Datând din jurul anului 500 și provenind din regiunea Pakistanului de astăzi, statueta călătorise mii și mii de kilometri, de-a lungul a aproape cinci veacuri, înainte de a fi depozitată cândva în jurul anului 1000 alături de alte obiecte prețioase, de proveniență irlandeză, carolingiană sau coptă. La capătul celălalt al lumii, la frontiera dintre Mongolia și China, arheologii chinezi au avut parte de o surpriză asemănătoare atunci când au descoperit mormântul nejezuit al unei prințese datând din 1018. Tezaurul funerar cuprindea un număr impresionant de obiecte provenind nu doar din China, ci și din locuri îndepărtate, precum Siria, Egipt, Iran, Sumatra sau India. Istoricilor le-au atras atenția mai multe bijuterii din chihlimbar care, în urma unor analize spectroscopice, s-au dovedit a proveni tocmai din lumea scandinavă. Cum a fost posibil ca statueta lui Buddha și chihlimbarul să călătorească atâtea mii de kilometri, în sensuri opuse, într-o lume pe care ne-o imaginăm adesea ca fiind fragmentată și divizată în civilizații distincte?

Plecând de la această întrebare, Valerie Hansen retrasează legăturile dintre diversele colțuri ale lumii existente în jurul anului 1000. Investigația care a dat naștere acestei cărți a fost stârnită de o surprinzătoare coincidență cronologică. Valerie Hansen a fost frapată de suprapunerea mai multor evenimente de o importanță globală, petrecute în preajma anului 1000 la multe mii de kilometri distanță și, în aparență, fără vreo legătură între ele. În preajma acestui an, vikingii debarcau pe continentul nord-american și se stabileau la L'Anse aux Meadows. Descoperirea arheologică a unei fierării pe teritoriul acestei așezări din Newfoundland, pe un continent în care nicio populație nu cunoștea încă tehnica topirii fierului, nu lasă nicio urmă de îndoială: locuitorii ei erau vikingi și nu nord-americani. La un alt capăt al lumii, tot în preajma anului 1000, karahanizii, o dinastie turcică de origine, convertită la islam, cucerea provincia budistă Kashgar. Astfel, partea de vest a Chinei era integrată într-un spațiu de civilizație central-asiatic dominat de islam, în care se scria în arabă și în persană. Restul Chinei era împărțit între două dinastii, Liao și Song, printr-un tratat încheiat în 1005, care delimita clar sferile de influență. Preeminența militară o avea Liao, în nord, dar prestigiul cultural aparținea mai degrabă dinastiei Song, din sud. Song avea să se orienteze către Asia de Sud-Est, extinzându-și legăturile comerciale de peste mări, iar Liao avea să constituie nucleul unui bloc budist nord-asiatic, alături de teritoriile coreene și japoneze. Plecând de la suprapunerea cronologică a acestor contacte între civilizații diferite, Valerie Hansen propune o ipoteză îndrăznească: ele ar constitui, de fapt, începutul globalizării. Fără a defini explicit termenul, Hansen pare a înțelege prin globalizare mai degrabă o posibilitate, decât o realitate istorică efectivă: „în anul 1000, exploratorii vikingi au închis bucla globală. A fost pentru prima dată când un obiect sau un mesaj

putea călători în întreaga lume. Adevărat, nu știm – încă! – despre ceva sau cineva care să fi făcut acest lucru”.

Profesoară de istorie a Chinei la Yale vreme de mai bine de 30 de ani, Valerie Hansen își construiește argumentul cu o remarcabilă subtilitate retorică. De-a lungul celor opt capitole ale cărții, cititorii sunt purtați într-o impresionantă călătorie, care dezvăluie existența unor rețele globale interconectate, care acopereau aproape întreg pământul, în preajma anului 1000. Istoria globală reconstruită de Hansen începe cu traversarea Atlanticului de către vikingi și cu primele contacte, nu tocmai pașnice, dintre europeni și nord-americani. Călătoria continuă pe continentul american, dezvăluind existența unor legături comerciale prea puțin cunoscute între diverse regiuni, de pildă între civilizațiile Pueblo din New Mexico și Maya din Peninsula Yucatán. Istoricii au arătat că pietrele de turcoaz ale mayașilor proveneau din New Mexico, de la aproape 3 000 de kilometri distanță, populația *pueblo* primind în schimb ciocolată și papagali ara din Yucatán. Captivantă, chiar dacă nu într-un totu convingătoare, este ipoteza naufragierii unor vikingi în Yucatán, care se sprijină pe apariția în arta mayașă a unor personaje neobișnuite, cu pielea albă și cu părul blond. După incursiunea americană, Valerie Hansen revine în Scandinavia pentru a se îndrepta apoi, tot alături de vikingi, înspre răsărit și miazăzi. Pătrunderea vikingilor în Rusia Kieveană, în Bizanț, dar și în Europa Occidentală, a legat Scandinavia de lumea mediteraneeană. Aici s-a făcut joncțiunea cu rețelele comerciale africane, nord- și sud-sahariene, de-a lungul cărora circulau două mărfuri extrem de căutate: aurul și sclavii. În orașul Marele Zimbabwe, unde producția de aur ajunsese și la o tonă pe an, impresionantele clădiri de granit și rămășițele vaselor chinezești dovedesc prosperitatea atinsă în jurul anului 1000. Din 1011 datează cea mai veche inscripție din Africa de

Vest, scrisă în arabă în Mali, în orașul Tadmekka. Prin mijlocirea civilizației arabe și a Islamului, lumea africană se lega, așadar, de cea central-asiatică. De altfel, religiile monoteiste au fost printre cei mai importanți agenți ai globalizării, iar Valerie Hansen accentuează impactul pe care l-au avut convertirile la islam, la creștinism și la iudaism petrecute în jurul anului 1000. Au existat însă și alți actori, mai puțin cunoscuți, care au avut un rol major în această primă interconectare a lumii, precum navigatorii polinezieni și malaezieni, care au colonizat un număr impresionant de insule, din Madagascar și până în Hawaii. Itinerariul global continuă prin Asia de Sud-Est, care, dintr-un spațiu inițial de tranzit pentru mărfurile de proveniență arabă căutate în China, a ajuns, sub presiunea pieței, să se integreze cu propriile mărfuri în comerțul la mare distanță. Călătoria se încheie în China, pe care Valerie Hansen o consideră „cel mai globalizat loc de pe Pământ” din acea vreme. Cartea superintendentului comercial Zhu Yu din Guangzhou, scrisă în 1117, care cuprinde o descriere detaliată a mărfurilor importate în China și a locurilor lor de proveniență, este o bună dovadă că, în vremea dinastiei Song, „chinezii trăiau deja într-o lume globalizată”.

După lectura cărții, cititorii vor putea decide singuri în ce măsură argumentul central, al interconectării tuturor acestor rețele în preajma anului 1000 și al începuturilor foarte timpurii ale globalizării, este sau nu convingător. Unele puncte vulnerabile sunt intuite și preîntâmpinate chiar de autoare (absența unificării microbiene a lumii – contactele dintre vikinci și nord-americani nefiind îndeajuns de îndelungate sau de substanțiale pentru a transfera bolile europene peste Atlantic, așa cum avea să se întâmple după Columb), altele derivă chiar din ambiguitatea termenului cheie, de globalizare, care poate fi va nemulțumi pe istoricii mai riguroși. Indiferent însă de concluzia la care va

ajunge fiecare dintre cititori, lectura cărții va fi, cu siguranță, un câștig intelectual.

Pentru cititorii români, acest lucru este cu atât mai adevărat, cu cât cartea lui Valerie Hansen vine să completeze o lipsă majoră. Istoriile veacului al X-lea și ale anului 1000 scrise de Henri Focillon, de Harald Zimmermann, de Georges Duby sau de Dominique Barthélemy, care au fost traduse în română, se concentrează exclusiv asupra spațiului îngust al Europei Occidentale. Or Valerie Hansen abia dacă amintește ce se întâmplă în această parte a lumii. Ignorarea fățișă a civilizației occidentale are o miză explicit istoriografică și implicit ideologică: Hansen susține că marile descoperiri geografice din secolele XV–XVI nu au declanșat globalizarea, ci doar au deturmat în folosul vest-europenilor un fenomen aflat deja în plină desfășurare de câteva veacuri. Trebuie însă spus că acordarea a doar câteva pagini Europei occidentale într-o istorie globală a anului 1000 este într-un totuși justificată, economic și demografic. Din cele 250 de milioane de locuitori care trăiau pe glob în acea vreme, 100 de milioane se găseau în China. Temerile apocaliptice creștine ale anului 1000, despre care istoricii au speculat atât, au fost resimțite de infinit mai puțin oameni din Europa Occidentală, decât cele generate de anul 1052, înainte de venirea căruia numeroși budiști din China dinastiei Liao sau din Japonia au îngropat ofrande de obiecte prețioase sau de texte sfinte în așteptarea sfârșitului lumii, care urma să înceapă odată cu epoca Dharmeri Finale. Dacă luăm drept criteriu dezvoltarea urbană, Roma sau Parisul, cu cele câteva mii de locuitori pe care le aveau în preajma anului 1000, nici nu se puteau compara cu Córdoba islamică, oraș care avea peste 450 000, cu Angkor Wat din Cambodgia, estimat la 750 000, sau cu metropolele care adăposteau peste un milion de oameni precum Bagdadul califatului

arab sau Kaifeng și Hangzhou ale dinastiei Song. Comerțul dintre China și Indonezia implica, încă din 970, transportul a sute de mii de vase de ceramică cu corăbii de o capacitate de 250 de tone, după cum o dovedește descoperirea unei astfel de nave scufundate lângă coasta Javei. De altfel, utilizarea monedelor chineze în Japonia și în Java arată gradul foarte mare de integrare al economiilor din Asia de Est și de Sud-Est. Drept urmare, decizia Valeriei Hansen de a plasa China în centrul globalizării anului 1000 și de a reduce Europa Occidentală la dimensiuni foarte modeste, chiar dacă ar putea fi o provocare pentru cititorii români, este una binevenită și întru totul justificată.

În încercarea de a retrasa conexiunile dintre diversele civilizații ale lumii în preajma anului 1000, Valerie Hansen recurge la o varietate impresionantă de metode. De la interpretarea subtilă a unor texte literare, precum *Saga Vinland*, care-i permite decelarea substratului istoric al expedițiilor scandinave din America de Nord, până la prelevarea unor mostre de ADN din osemintele unor șoareci din Madeira, a căror origine dovedește o debarcare vikingă altminteri nedocumentată, nicio metodă de investigație nu rămâne neutilizată. Una dintre cele mai savuroase și grăitoare surse analizate este o problemă de matematică descoperită într-un manual chinezesc din 1247, în care cerința era de a calcula taxele vamale pe care proprietarul unei încărcături comerciale navale de lemn de aloe, de piper negru și de colți de elefant le avea de plătit. Problema de algebră liniară, care nu putea fi rezolvată decât prin metoda matricială, se dovedește a fi totodată o importantă sursă istorică a comerțului Asiei de Sud-Est cu China.

Cartea lui Valerie Hansen, o reputată sinologă care a învățat araba clasică pentru a înțelege mai bine lumea islamică și care s-a familiarizat cu istoriile atât de diferite ale Rusiei kievene,

vikingilor, mayașilor sau civilizațiilor sud-sahariene, este o pledoarie pentru depășirea limitelor specializărilor înguste în înțelegerea trecutului. Refuzând să-și selecteze sursele după criteriul arbitrar al propriilor abilități, Valerie Hansen se folosește de toate metodele posibile, de la arheologie și istoria artei până la critică literară sau numismatică, pentru a căuta un răspuns la întrebarea care constituie firul roșu al cărții: cât de interconectate erau diferitele civilizații ale lumii în jurul anului 1000? Lecția metodologică este cu atât mai concludentă, cu cât este una practică. Fără a include pledoarii erudite și plictisitoare despre necesitatea trans- și interdisciplinarității sau a „istoriei totale”, Valerie Hansen pune în aplicare în modul cel mai convingător toate aceste deziderate istoriografice. La fel se întâmplă și cu o altă problemă delicată a istoriografiei ultimelor decenii, cea a echilibrului de gen. Multă vreme istoricii moderni, predominant bărbați, au neglijat ori au ignorat jumătatea feminină a societăților istorice pe care le analizau, invocând câteodată pretextul comod al tăcerii surselor. În cartea scrisă de Valerie Hansen, femeile își găsesc, în chip firesc și fără inutile emfaze ideologice, locul cuvenit. Istoria contactelor globale din preajma anului 1000 le include și pe vikinga Freydis, eroina care-i înfruntă pe amerindieni în *Saga lui Erik cel Roșu*, pe prințesa rurikidă Olga a Kievului, născută în nord-vestul Rusiei, dar botezată la Constantinopol, sau pe aristocrata Murasaki, cea care scria în Kyoto un rafinat roman psihologic despre pasiunea curtenilor japonezi pentru parfumuri exotice.

Cartea are, în mod explicit, o miză foarte actuală. Dacă în deceniile trecute, în încercarea de a înțelege natura capitalismului sau limitele modernității, istoricii se întorceau spre trecut pentru a le descifra începuturile, acum a venit rândul globalizării. Ce ne-ar putea, așadar, învăța globalizarea anului 1000

despre lumea de astăzi? Rădăcinile istorice adânci ale globalizării dovedesc, în primul rând, inutilitatea oricărei încercări de a o stopa. Odată ce două sau mai multe spații de civilizație au intrat în contact, fie în mod direct, fie prin mijlocirea unor intermediari, între ele au început inevitabil să circule oameni, idei și mărfuri. Acest transfer, care inițial nu a implicat decât un număr redus de oameni, a ajuns treptat să afecteze și să modifice societăți întregi. Globalizarea a creat prosperitate, însă a generat și profunde resentimente, care s-au coagulat uneori în mișcări violente. În acele momente, victimele globalizării s-au îndreptat împotriva „străinilor profitori”: în 879, mai multe zeci de mii de negustori musulmani erau masacrați în Guangzhou; în 996 era rândul musulmanilor să devină violenți, locuitorii din Cairo omorându-i pe negustorii din Amalfi; iar în 1181 creștinii din Constantinopol ucideau câteva mii de negustori italieni, tot creștini. Evident, niciuna dintre aceste acțiuni violente nu a putut opri integrarea economiilor locale într-o rețea globală, însă exemplele istorice ne reamintesc că globalizarea alimentează nu doar bunăstarea, ci și xenofobia și intoleranța.

MARIAN COMAN

*Pentru Jim,
care a văzut totul
și a citit totul*

Prolog

Strada este plină de clienți care cumpără coliere de perle din Sri Lanka, ornamente sculptate din fildeș african, parfumuri păstrate cu stabilizatori din Tibet și Somalia, fiole fabricate din chihlimbar baltic și mobilier realizat din orice lemn aromatic imaginabil. În aer plutește un miros de tămâie. Un magazin apropiat vinde produse scumpe și de înaltă tehnologie, alături de versiuni modeste, adaptate pentru consumatorii locali. În funcție de sărbătoare, credincioșii hinduși, musulmani sau budiști se alătură mulțimilor. Mai târziu, când treci pe la o prietenă, îți oferă o băutură rece cu un parfum neobișnuit, în vreme ce familia ei se mândrește cu cea mai recentă achiziție: o masă fină din lemn de santal javanez, afișând un corn de rinocer sculptat într-un mod complicat. Apoi, multe dintre bijuteriile ei par de import, mărturisind gustul cosmopolit al prietenei tale.

Acest oraș, cu numeroasele sale legături cu diverse locuri îndepărtate, seamănă cu orice metropolă modernă importantă, dar astfel se înfățișa orașul chinez Quanzhou și în anul 1000. La jumătatea distanței dintre Shanghai și Hong Kong, pe coasta Chinei și vizavi de Taiwan, Quanzhou era pe atunci unul dintre cele mai mari și mai bogate porturi din lume.

Toate produsele puse la vânzare erau bunuri comerciale obișnuite ale zilei. De secole, chinezii importau lemn parfumat,

precum lemnul de santal din Java și India actuală, și rășini de arbori aromatici, inclusiv smirnă și tămâie din Peninsula Arabă. Chinezii ardeau tămâie importată pentru a parfuma aerul, își impregnau la abur hainele cu produse aromatice străine, pentru a le oferi un miros plăcut, și foloseau pentru medicamente, băuturi, supe și prăjituri diverse condimente aduse de departe.

Există un export viguros care finanța aceste importuri. Cea mai sofisticată tehnologie chinezească o reprezenta ceramica realizată la foc mare¹. Concurența *low-cost* provenea de la olarii din Orientul Mijlociu, care amestecau imitații de smalțuri care semănau cu produsele chinezești lucioase, dar nu erau arse la aceleași temperaturi ridicate. Pentru că, odată cu deschiderea de noi rute, meșterii chinezi care fuseseră singurii furnizori ai compatrioților lor s-au trezit, deodată, concurând pentru cota de piață cu producători din alte părți ale globului.

Anul 1000 a marcat începutul globalizării. Acesta este momentul în care drumurile comerciale care se conturaseră în întreaga lume au permis mărfurilor, tehnologiilor, religiilor și oamenilor să ajungă în locuri noi. Schimbările rezultate au fost atât de profunde, încât au influențat chiar și viața muritorilor de rând.

În anul 1000 – sau în preajma lui, după cum ne spun arheologii – exploratorii vikingi au lăsat în urmă Scandinavia natală, au traversat Atlanticul de Nord și au ajuns pe insula Newfoundland, pe coasta de nord-est a Canadei, o regiune unde niciun european nu mai călătorise înainte (nimeni nu mai pătrunsese în Americi de la valul de migrații din Siberia către coasta de vest a Americii cu mai mult de 10 000 de ani înainte). Vikingii au conectat rutele comerciale preexistente prin America cu cele din

¹ Pe lângă ceramica obișnuită, arsă la foc mic, chinezii produceau și o ceramică aparte, albă și translucidă, arsă la foc mare: renumitul porțelan de China (n. red.).

Europa, Asia și Africa – o masă de pământ la care ne vom referi ca Afro-Eurasia. Pentru prima dată în istoria lumii, un obiect sau un mesaj putea face înconjurul lumii.

Exceptându-i pe nordici, ceilalți jucători cheie din anul 1000 – chinezii, indienii și arabii – nu erau europeni. Cea mai lungă rută maritimă utilizată în mod regulat conecta China cu orașele din Golful Persic, Oman și Basra, porturile cele mai apropiate de Bagdad. Ruta aceasta, Golful Persic – China, combina două căi de pelerinaj: una pentru musulmanii care mergeau din China la Mecca, cealaltă pentru est-africanii care, la rândul lor, efectuau *hajj*-ul. Astfel, cea mai mare parte a traficului de oameni și mărfuri lega Peninsula Arabă de porturile de pe coasta de sud-est a Chinei, dar unele bunuri ajungeau până la porturile aflate de-a lungul coastei Africii de Est.

Agenții globalizării anului 1000 au fost vikingii din Europa de Nord, dar și locuitorii din America, Africa, China și Orientul Mijlociu. Comercializând mărfuri pe care nu le mai văzuseră vreodată, acești exploratori au deschis drumuri și rute maritime care au marcat adevăratul început al globalizării. Noile căi pe care acești comercianți și călători le-au deschis au facilitat contactul între diferite regate și imperii, permițând bunurilor, oamenilor, microbilor și ideilor să pătrundă în regiuni noi. Părți diferite ale lumii au intrat în contact unele cu altele pentru prima dată, iar în final s-a ajuns la lumea globalizată de astăzi.

Este adevărat, oamenii din câteva regiuni – Roma, India, China – știau cu mult înainte de anul 1000 că existau alte societăți. Un bine documentat traseu maritim lega Imperiul Roman de coasta vestică a sudului Indiei, în primele secole d.Hr., dar această rută s-a stins, în cele din urmă. Pe de altă parte, căile terestre și maritime ale Drumurilor Mătăsii, care s-au format în jurul anului 500 d.Hr., au creat legături culturale și comerciale durabile între

India, China și țările din Asia de Sud-Est și erau încă în uz în anul 1000. Totuși, aceste două rețele comerciale, oricât de sofisticate au fost, au conectat doar o parte a lumii. Extinderea regiunilor care a avut loc în anul 1000 a afectat întregul glob.

Cu siguranță, aceasta nu a fost globalizare în sensul actual al cuvântului. Oamenii obișnuiți nu puteau călători practic nicăieri, nu puteau intra într-un magazin și cumpăra bunuri din aproape orice țară.

Cu toate acestea, schimbările din jurul anului 1000 au constituit o globalizare în sensul cel mai semnificativ. Ce s-a întâmplat într-un anumit loc a afectat profund locuitorii din alte regiuni îndepărtate. Noi drumuri au legat diferite părți ale mapamondului, iar schimbul de bunuri, oameni și religii se desfășura pe aceste căi. Cererea continuă de sclavi din Constantinopol (Istanbul), Bagdad, Cairo și alte orașe au dus la relocarea forțată a milioane de oameni din Africa, Europa de Est și Asia Centrală – cu sute de ani înainte ca ruta transatlantică să fie pusă în practică.

Globalizarea i-a afectat profund pe cei care nu au plecat niciodată de acasă. Odată ce un conducător se convertea – și nu sunt puțini cei care au făcut asta în jurul anului 1000 – mulți dintre supușii lui adoptau, la rândul lor, noua credință. Cei care trăiau în regiunea continentală a Asiei de Sud-Est, dar și cei din insule, au renunțat la tradiționalele lor ocupații pentru a lucra cu normă întreagă pentru a furniza consumatorilor chinezi, atât bogați, cât și săraci, mirodenii și lemn parfumat. Pe măsură ce comercianții străini prosperau în detrimentul oamenilor de afaceri locali, au izbucnit primele revolte și atacuri antiglobalizare din lume asupra noilor îmbogățiiți în orașe precum Cairo, Constantinopol și Guangzhou.

Sursele care au supraviețuit din 1000 până în prezent nu ne oferă cifre precise pentru bunurile și oamenii care au călătorit în

jurul lumii, la acel moment. De aceea, vom acorda foarte multă atenție altor tipuri de dovezi. Vom urmări mărfurile comerciale, așa cum s-au deplasat pe diferite rute, pentru a vedea ce tipuri de oameni și de informații le-au urmat. Suntem interesați de oamenii care au scris despre călătoriile lor reale, precum și despre cei care au înregistrat ce au auzit de la alții, pentru că ei sunt principalii martori ai transformărilor majore care au avut loc după anul 1000.

Aceste schimburi ale anului 1000 au deschis unele dintre rutele prin care mărfurile și popoarele au continuat să circule și după ce Columb a traversat Atlanticul pe la mijloc. Dar lumea anului 1000 era diferită față de cea din 1492, în multe aspecte importante. În primul rând, călătorii care s-au întâlnit în anul 1000 erau mult mai apropiați tehnologic – spre deosebire de cei din 1492, când armele de foc [individuale] și tunurile le-au permis europenilor să-i învingă pe aproape toți cei pe care i-au întâlnit.

În anul 1000, jucătorii importanți erau și ei diferiți. Anumite părți ale lumii, precum China și Orientul Mijlociu, au înflorit, în timp ce altele – în special Europa – au rămas în urmă. De fapt, lumea anului 1000 seamănă mult cu lumea de azi, în care chinezii, arabii și americanii sunt rivali redutabili pentru europeni.

Evenimentele puse în mișcare până în anul 1000 au reprezentat un punct semnificativ în evoluția omenirii și au produs efecte atât pozitive, cât și negative. Marile căi de comunicații au adus fertilizare și infecție, îmbogățire intelectuală și fragmentare culturală, răspândirea noilor tehnologii și dispariția meșteșugurilor tradiționale. Au încurajat *atât* fraternizarea, *cât și* conflictul. Le-au deschis ochii unora asupra unor posibilități pe care nu le-ar fi întrezărit niciodată, dar au grăbit și subjugarea celor care erau mai puțin capabili să se apere de dominație.

Aceasta este prima carte care vede în aceste evenimente „globalizarea”¹, un fenomen care produce întotdeauna

învingători și învinși și a făcut așa și în anul 1000, când lumea s-a schimbat fundamental. Încă simțim efectele lui și trebuie să înțelegem pe termen lung moștenirea acestui an.

Aparent, povestea este teribil de familiară, dar când ne întoarcem la anul 1000, ne dăm seama cât de diferit era decorul. În mod evident, industrializarea nu avusese încă loc. Nu existau nici puterea aburului, nici electricitatea. Sursele de putere erau oamenii, animalele, apa și vântul.

Entitățile politice de atunci erau și ele diferite: mici grupări războinice, triburi, regate și imperii. Niciuna dintre acestea nu era stat-națiune, care să-i poată forța pe cetățeni să servească în armată și să plătească taxe (acestea vor lua formă abia în secolul al XIX-lea).

Cartea explică cine a dezvoltat rețelele din regiunile importante ale lumii și modul în care aceste rețele s-au interconectat. Pe măsură ce popoarele care locuiau în regiuni diferite au stabilit legături unele cu altele în jurul anului 1000, acestea au pregătit scena pentru următoarea fază a globalizării, după 1500, când europenii au remodelat rutele deja existente pentru a se potrivi propriilor interese. Totuși, europenii nu au inventat globalizarea, ci au schimbat și au dezvoltat ceea ce exista. Dacă globalizarea nu ar fi început deja, europenii nu ar fi putut să pătrundă atât de repede în atât de multe locuri.

Globalizarea a fost întotdeauna grea: de îndată ce oamenii și-au dat seama că nu sunt singuri pe această planetă, s-au confruntat cu noi pericole. Oamenii care au experimentat globalizarea pentru prima dată au fost nevoiți să formuleze noi strategii, și au făcut-o din diferite puncte de vedere. Când oamenii au întâlnit popoare necunoscute – așa cum au făcut-o peste tot în lume, în jurul anului 1000 – au analizat riscurile: aveau străinii de gând să-i omoare? Aveau de gând să-i ia în captivitate?

Au fost nevoiți mereu să-și evalueze situația: cine putea să câștige în cazul în care izbucnea o luptă? Cine avea tehnologia mai bună? Știau străinii să citească și să scrie? Acești oameni au avut de luat decizii raționale, iar astăzi avem multe de învățat din deciziile lor.

Unele reacții au fost pripite și greșit cântărite: vikingii, de exemplu, au ucis uneori indigeni adormiți, înainte să fi avut ocazia de a schimba un singur cuvânt. Alte reacții au fost spontane și, ca să fim sinceri, bizare. Când amerindienii au atacat o așezare vikingă, iar liderii nordici au ordonat retragerea, o femeie vikingă însărcinată, dar aprigă, pe nume Freydis, nu a putut să țină pasul cu tovarășii ei bărbați. S-a trezit singură, înfruntând un grup de războinici indigeni. În consecință, și-a scos sânul gol din cămașă și l-a plesnit cu o spadă¹. Amerindienii, surprinși, s-au împrăștiat imediat, dacă este să dăm crezare sagăi².

Alte abordări din anul 1000 au fost mai înțelepte: unele persoane și-au depășit frica și au întins mâna unor popoare pe care nu le mai văzuseră niciodată, stabilind relații comerciale.

Adesea, locurile cu cele mai puține resurse naturale au ajuns să-și vândă oamenii ca sclavi. Nu a existat un rezervor principal de sclavi. Centrele urbane bogate importau sclavi din regiunile mai sărace, care aveau puține alte bunuri de export în afara mâinii de lucru: Africa de Est și de Vest, Asia Centrală și Europa Nordică sau cea de Est (atât de mulți sclavi au venit din Europa de Est, încât cuvântul „sclav” este derivat din cel de „slav”).

Oamenii care nu aveau ce să comercializeze au devenit, uneori, intermediari de succes. Aceștia au fost esențiali pentru pionieratul în stabilirea de noi rute comerciale. În mod

¹ Spada este o armă albă cu lama dreaptă și tăiș pe ambele laturi, spre deosebire de sabie, care are tăiș numai pe o latură și este curbată (n. red.).

surprinzător, oameni dintr-o societate mai puțin dezvoltată tehnologic au reușit adesea să-i depășească pe cei care beneficiau de o tehnologie mai bună, pentru că au asimilat mai repede noile mijloace.

Unul dintre cele mai rapide moduri de a dezvolta propria societate a fost convertirea la religia unei societăți mai avansate, o decizie nu întotdeauna bazată pe convingeri spirituale. Un conducător din ceea ce este astăzi Ucraina (prințul Vladimir) a aspirat la întărirea regatului său și a căutat modele în vecinătate. Ca mulți alți monarhi, a ales o religie care i-a oferit cea mai mare șansă de a-și consolida puterea și de a forma alianțe cu vecini puternici. Sursele principale de informații ale prințului Vladimir au fost rapoartele prezentate de trimișii săi la alți conducători. Lucrând ca spioni, aceștia s-au întors cu vești despre cei din jur.

Vladimir a ales, de pe o listă extrem de scurtă, creștinismul, mai exact creștinismul ortodox răsăritean, așa cum era practicat în Imperiul Bizantin. A cântărit argumentele pro și contra în privința iudaismului, islamului, creștinismul roman și ortodoxiei bizantine. A respins iudaismul pentru că evreii pierduseră Ierusalimul, a înlăturat islamul pentru că interzicea alcoolul, a respins creștinismul roman fără a explica motivul. În final, a optat pentru ortodoxia bizantină deoarece Hagia Sofia, catedrala magnifică a capitalei bizantine a Constantinopolului, reprezenta o minune tehnologică, la fel de impresionantă, la vremea sa, precum cel mai spectaculos zgârie-nori de astăzi.

Pe măsură ce alți lideri alegeau, la rândul lor, religii pentru teritoriile lor, în perioada din jurul anului 1000, numărul cultelor religioase s-a restrâns. Un astfel de cult, maniheismul, care fusese popular în regiunea pe care o cunoaștem azi sub numele de Iran și care punea accentul pe lupta eternă dintre bine și rău, a dispărut

complet, nu numai pentru că nu a putut concura cu celelalte religii, ci și pentru că a eșuat în a atrage un patronaj important.

Nu au mai apărut noi religii majore după anul 1000, cu excepția cultelor sikh, Baha'i și mormon, împreună cu alte câteva. Acestea erau mai degrabă reinterpretări, combinând elemente ale religiilor cu rădăcini deja solide.

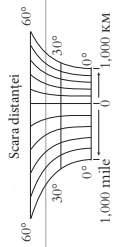
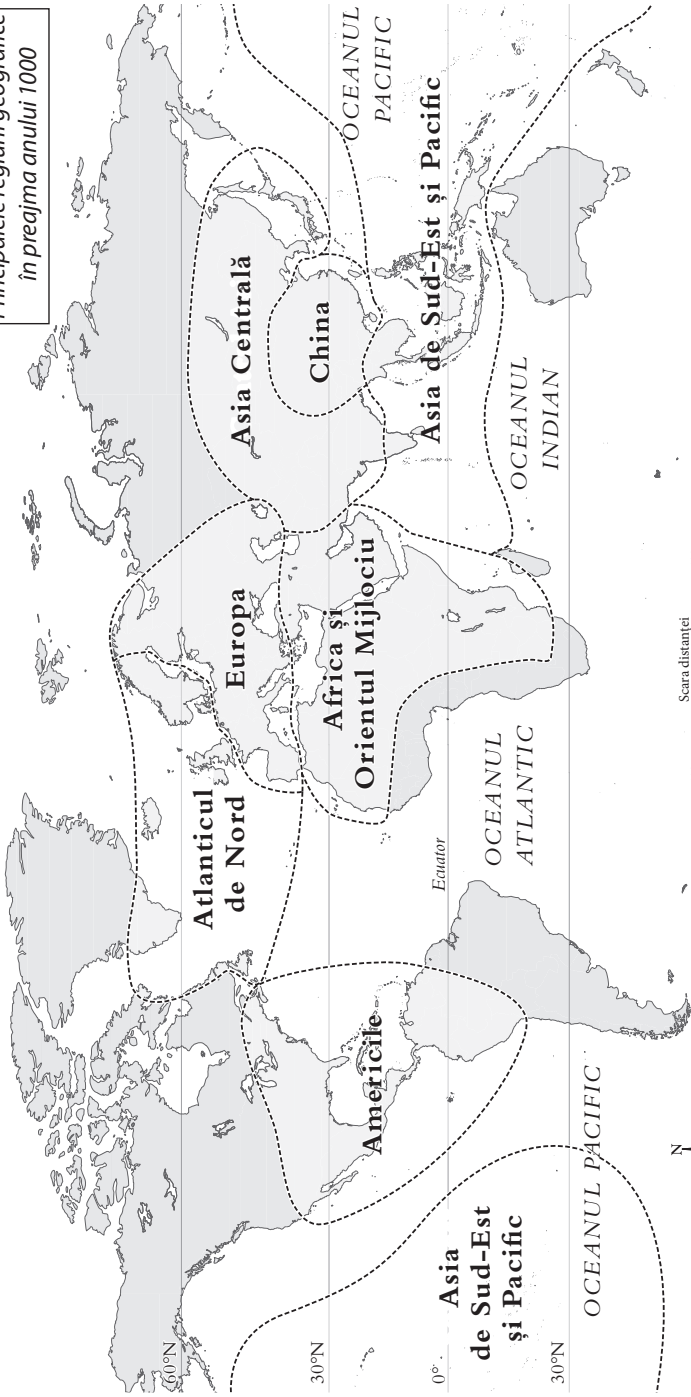
Alți conducători au luat decizii similare cu cele ale lui Vladimir în direcția ortodoxiei bizantine. Rezultatul a fost o expansiune radicală, în jurul anului 1000, a numărului de credincioși care manifestau loialitate față de marile religii. Regiuni întinse din nordul și estul Europei au devenit creștine, tărâmul islamului s-a extins către est, în Asia Centrală, și în sud-est, în nordul Indiei. Budismul și hinduismul s-au răspândit în Extremul Orient. Trăim într-o lume modelată de interacțiunile din anul 1000: 92% dintre credincioșii de astăzi sunt fideli uneia dintre cele patru religii care au câștigat teren atunci³.

Trăind, într-adevăr, într-o lume modelată de evenimentele din anul 1000, ne luptăm cu exact aceleași provocări cu care s-au confruntat oamenii pentru prima dată atunci: ar trebui să cooperăm cu vecinii noștri, să facem comerț cu ei, să le permitem să se stabilească în țările noastre și să le acordăm libertatea de cult atunci când trăiesc în societatea noastră? Ar trebui să încercăm să-i ținem departe? Ar trebui să ripostăm împotriva oamenilor care devin bogați prin comerț? Ar trebui să încercăm să facem noi produse care copiază tehnologii pe care încă nu le stăpânim? În cele din urmă, globalizarea ne va face mai conștienți de cine suntem sau ne va distruge identitatea?

Scopul cărții de față este să răspundă acestor întrebări.

Harta 1.1

Principalele regiuni geografice
în preciză anului 1000

Capitolul 1

Lumea în anul 1000

În mod ciudat, nicio tehnologie nouă nu a provocat explozia de călătorii inter-regionale din jurul anului 1000. La fel ca în vremurile anterioare, oamenii au umblat pe uscat, mergând pe jos, călare sau în căruțe, și au traversat apa în canoe, bărci cu pânze sau corăbii de lemn. Comerțul între diferite regiuni a crescut în jurul anului 1000 datorită unui excedent agricol care a dus la creșterea populației și a permis unei părți a acesteia să nu se mai ocupe în mod exclusiv de agricultură, ci să producă bunuri pentru piețe și să devină negustori.

La nivel mondial, țara cu cea mai mare populație era, ca și acum¹, China, având aproximativ 100 de milioane de oameni. De-a lungul istoriei, chinezii au reprezentat între un sfert și o treime din populația globală⁴. Economia a prosperat în timpul dinastiei Song (960–1276), negustorii chinezi realizând comerț atât cu Asia de Sud-Est, cât și cu India de Sud, unde comunitățile cultivate de orez reușeau să susțină creșterea demografică.

Populațiile zonelor de cultivare a cerealelor din Orientul Mijlociu și din Europa nu erau la fel de numeroase precum cele din Asia, dar erau totuși semnificative. Din 751 până în

¹ Între timp, de la scrierea cărții, au apărut estimări care susțin că India a preluat locul fruntaș pe plan mondial ca număr de populație (n. red.).

aproximativ 900, Imperiul Abbasid a controlat un teritoriu întins din Africa de Nord, în vest, până în Asia Centrală, în est.

Unificarea sub Abbasizi a facilitat deplasarea multor culturi cerealiere de-a lungul imperiului. Unele, cum ar fi sorgul, își au originea în Africa de Vest; altele, precum orezul, proveneau din India. Cultivarea de plante tropicale în Iran și în India a transformat viața în întregul Califat Abbasid, prin încurajarea fermierilor să lucreze pe tot parcursul verii (ceva ce nu făcuseră anterior). Această schimbare a adus o prosperitate vizibilă în inima islamului, în primii ani ai Califatului⁵.

Cu toate acestea, după anul 900, imperiul s-a destrămat în dinastii regionale, fiecare patronată de propriul conducător militar. Califul din Bagdad a rămas șeful nominal al comunității islamice (musulmanii au continuat să-l menționeze în rugăciunile de vineri în fostul teritoriu abbasid), dar imperiul își pierduse unitatea. Populația acestor regiuni a continuat totuși să crească, numărând între 35 și 40 de milioane în anul 1000⁶.

Populația Europei de Vest a crescut, de asemenea, odată ce rezidenții au adoptat schimbări de anvergură în agricultură, pe care istoricul britanic R.I. Moore le-a denumit „cerealizare”⁷. Au plantat din ce în ce mai mult pământ cu grâu și orz. În nordul Franței și în Anglia, cultivatorii au realizat pentru prima dată faptul că însămânțarea unui câmp, an după an, îi scădea fertilitatea, așa că au permis ca o treime până la jumătate din suprafața arabilă să rămână pârloagă.

După anul 1000, fermierii au început să alterneze culturile. O rotație populară a fost cea de napi, trifoi și cereale, care ajuta la reținerea nutrienților și la îmbunătățirea calității solului. Această practică, atât de importantă pentru creșterea randamentului agricol, s-a răspândit totuși lent (deși era deja

binecunoscută în China). În același timp, și alte inovații au dus la creșterea producției: pluguri trase de cai, mori de apă, mori de vânt și unelte de fier, care puteau săpa mai adânc în sol decât cele din lemn. Înainte de cerealizare, cea mai mare parte a terenurilor din Europa de Vest nu se aflau sub un regim de cultivare sistematizată; ulterior, o mare parte au fost.

Pe lângă creșterea populației, aceste schimbări au contribuit și la ascensiunea comunităților stabilite în Europa. Înainte de răspândirea creșterii cerealelor, mulți fermieri din Europa de Vest fuseseră itineranți, deplasându-se din loc în loc pentru a lucra pământul și a crește animale. Această practică a rămas valabilă pentru fermierii din Scandinavia și Europa de Est, care își urmau turmele de porci, capre, oi, vite și cai. Mai întâi în Franța, Anglia și Germania, iar mai târziu în Europa de Est și de Nord, fermierii au început să-și construiască locuințe și să se stabilească în sate, în principal datorită rotației culturilor și a altor progrese agricole.

Populația Europei aproape că s-a dublat: de la mai puțin de 40 de milioane, în anul 1000, până la 75 de milioane, în 1340 (înainte de a fi lovită de Ciuma Neagră în 1347). Această creștere a populației a coincis cu Perioada Caldă a Evului Mediu⁸, care a început în jurul anului 1000, a atins apogeul pe la 1100 și s-a terminat în jurul lui 1400. Istoricii climatici încă nu știu dacă tendința de încălzire a avut loc în întreaga lume, astfel că se referă la această perioadă numind-o *Anomalia Climatică Medievală*⁹. Cercetările, încă în desfășurare, sugerează faptul că, în timp ce unele regiuni, precum Europa, au cunoscut o creștere a temperaturii, altele au devenit mai reci¹⁰.

Distribuția oamenilor pe cuprinsul Europei s-a schimbat, de asemenea. Populația din sudul și estul Europei – Italia, Spania

și Balcanii – a crescut cu 50%. Datorită îmbunătățirii tehnicilor agricole, creșterea în vestul și nordul Europei – regiunile Franței și Germaniei actuale – a fost mult mai consistentă: populația s-a triplat, astfel că, în 1340, aproape jumătate din populația Europei trăia în nordul și vestul continentului.

Modificările demografice din China seamănă cu cele europene, dar au avut loc în sens invers: chinezii s-au deplasat la sud de fluviul Yangtze, spre zonele de cultivare a orezului, exact în același timp în care europenii se mutau spre nord, departe de Mediterană și înspre Marea Nordului. În anul 742, 60% din populația totală de 60 de milioane trăia în nordul Chinei, unde cultiva grâu și mei; până în 980, un procent de 62% locuia în sudul imperiului, unde cultiva orez, o plantă mult mai productivă decât cerealele nordice¹¹.

Spre deosebire de împăratul Chinei, necontestat în Asia, niciun monarh nu deținea supremația în Europa anulului 1000. În Europa de Est, Imperiul Bizantin era cel mai prosper stat, însă puterea sa militară cunoștea un declin accelerat¹². Deși armata devenea din ce în ce mai slabă, obligându-l pe împărat să depindă de mercenari sau de armate străine, Constantinopolul (Istanbulul modern) era cel mai avansat oraș de pe continent. Când europenii vestici au ajuns, pentru prima dată, să-l viziteze, nu le-a venit să creadă frumusețea aleilor sale sau rafinamentul clădirilor, în special magnifica Hagia Sofia.

În Europa de Vest, Carol cel Mare reușise unificarea teritoriilor corespunzând astăzi Franței și Germaniei, dar, după moartea sa din 814, imperiul a fost împărțit în trei. În secolul al X-lea, regele Otto I al Germaniei, fiul său, Otto al II-lea, și nepotul Otto al III-lea – cei trei fiind cunoscuți ca *Ottonienii* – au fost cei mai puternici conducători din Europa de Vest. Otto controla

teritoriul Germaniei și pe cel al Romei, dar nu întreaga Peninsulă Italică, o mare parte din ea aparținând Imperiului Bizantin. Puterea lui Otto i-a permis să-l numească pe papă. La rândul său, papa l-a încoronat pe Otto I ca împărat al Sfântului Imperiu Roman, în 962, poziție accesată și de fiul și de nepotul său.

Otto al III-lea l-a ales pe papa Silvestru al II-lea (999–1003) pentru a conduce biserica romană. Unul dintre cei mai bine educați bărbați ai zilelor sale, Silvestru știa puțină algebră, o tehnică matematică pe care europenii o învățaseră din lumea islamică (cuvântul „algebră” derivă din cuvântul arab *al-jabr*¹³, care se referă la calculele necesare pentru a echilibra cele două părți ale unei ecuații).

Trecerea la anul 1000 a avut loc în timpul domniei lui Silvestru al II-lea, fapt fără prea mare importanță pentru europeni, deoarece foarte puțini oameni foloseau un calendar care să numere anii începând cu nașterea lui Iisus. Astfel de calendare existau încă din secolul al VI-lea, dar acest sistem de datare a câștigat teren încet, obținând acceptarea oficială de către Biserică abia în 1500. Majoritatea oamenilor luau ca punct de referință anul din timpul domniei unui rege sau papă, numind anul 1000, de exemplu, al doilea an al domniei lui Silvestru¹⁴.

Puțini creștini credeau că Hristos se va întoarce pe pământ în anul 1000. Au existat diverși predicatori itineranți și reformatori bisericești care au pretins a fi Mesia și care s-au pus în fruntea unor revolte, însă mișcările lor au avut loc în alte secole, niciuna în apropierea anului 1000¹⁵.

Dintre toate imperiile agrare ale lumii din anul 1000, istoricii știu cel mai puțin despre mayașii din Mesoamerica. Cândva, înainte de 600, mayașii începuseră deja utilizarea pe scară largă a unor sisteme de irigații pentru cultivarea

porumbului, pe care îl cultivau pe teritorii din Mexicul de azi, Belize, Guatemala, El Salvador și Honduras. Civilizația mayașă a atins apogeul în jurul anului 700, când populația ajunsese la câteva milioane (există o estimare din 2018 care sugerează cifra de 10–15 milioane¹⁶). Orașul Tikal, în Guatemala modernă, unul dintre cele mai mari orașe între anii 600 și 800, avea aproximativ 60 000 de locuitori¹⁷. La sfârșitul secolului al VIII-lea, mai multe orașe au decăzut și au fost abandonate, posibil din cauza supraexploatării pământului sau din cauza schimbărilor de mediu.

Deși scrierile mayașe în glife¹ se opresc înainte de anul 1000 (ultima inscripție de pe un monument de piatră datează din 910), mayașii din Chichén Itzá au avut parte de o renaștere, extinzându-și contactele comerciale în nord, până în Valea Mississippi și în așa-numita „Regiune a celor patru colțuri” (unde astăzi se întâlnesc Colorado, New Mexico, Arizona și Utah), iar în sud, până în Panama și Columbia. Metropola Chichén Itzá are un teren de sport enorm, precum și un observator astronomic sofisticat. Orașul era atât de impresionant în anul 1000, încât mulți conducători vecini au trimis în vizită soli încărcăți cu daruri pentru cârmuitorul mayaș.

Care era populația lumii în anul 1000? O estimare probabilă: în jur de 250 de milioane. Desigur, știm mult mai multe despre societățile care au realizat recensăminte (gândiți-vă la China!) decât despre societățile care nu țineau evidențe; mai știm și că societățile care practicau agricultura aveau populații mult mai mari decât societățile de păstori itineranți. Continentul Asia – cămin pentru China, Japonia, India și Indonezia, extrem

¹ Glifele sau hieroglifele mayașe compun sistemul de scriere folosit de civilizația respectivă (n. red.).

de importanți producători de orez – reprezenta partea leului din populația lumii (mai mult de 50%, sau aproximativ 150 de milioane de oameni)¹⁸, iar Europa era următoarea, cu aproximativ 20%. Africa se poate să fi reprezentat încă 20%, lăsând 10% sau mai puțin Americilor (populația Oceaniei nu a atins niciodată 1% din totalul lumii).

O populație globală de 250 de milioane a reprezentat un punct de cotitură în istorie. Când exploratorii porneau din țările lor de origine pentru a merge spre teritoriile învecinate, aveau mai multe șanse să întâlnească oameni decât în perioadele anterioare, când populațiile erau mai scăzute.

În mai multe locuri de pe mapamond, unde producția agricolă și populația au crescut, unii oameni au fost capabili să se oprească din agricultură și să trăiască în orașe. Orașele europene dintre anii 1000 și 1348 nu se numărau printre cele mai mari: Parisul avea o populație de 20–30 000 de locuitori¹⁹, iar Córdoba islamică de 450 000, ambele fiind mai mici decât Kaifeng și Hangzhou, capitalele dinastiei Song, fiecare având cel puțin un milion de locuitori.

Pe măsură ce orașele s-au dezvoltat, a crescut și numărul comercianților întreprinzători. Obiectele neobișnuite pe care le-au procurat din ținuturi îndepărtate au alimentat dorința de mai mult. Mărfurile erau, de obicei, obiecte ușoare, precum pene, blănuri, textile frumoase și medicamente. Metalele prețioase erau printre puținele bunuri pe care oamenii erau dispuși să le transporte pe distanțe uriașe.

În aceleași societăți, surplusurile agricole susțineau și mari birocrății alfabetizate. Toate aveau propriile sisteme de scriere. Cele mai importante și numeroase surse despre lumea anului 1000 sunt scrise în latină, islandeză veche, greacă, arabă, persană, sanscrită și chineză. Doar datorită acestor scrieri știm mai multe

despre oamenii acestor centre zonale și vecinii lor imediați, decât despre locuri care nu aveau nici un sistem de scriere.

Această carte nu acoperă părțile izolate ale Pământului, despre care nu există date sau care nu s-au angajat în comerț cu regiunile vecine, așa cum au fost Australia, Africa Subsahariană și mai multe regiuni din America. În unele dintre aceste zone, locuitorii erau vânători, culegători și doar intermitent agricultori. Plantau semințe primăvara și se întorceau toamna pentru a le culege, fără a le îngriji pe durata verii. În ultimii ani, au existat voci care au susținut că viața de vânător-culegător era mult mai bună decât cea a unui fermier care cultiva cereale pe lotul său de pământ. Și este posibil să fi fost așa! Dar vânătorii-culegători nu produceau surplus suficient pentru a susține o creștere semnificativă a populației. Nici scrișul nu a apărut în vreuna dintre aceste societăți, însemnând că știm foarte puține despre ele, cu excepția a ceea ce putem afla prin intermediul arheologiei. Mulți cred că scrisul a apărut pentru prima dată în marile imperii agrare, deoarece conducătorii aveau nevoie să țină evidența supușilor, dar și a taxelor.

Totuși, zonele care au avut contact limitat cu străinii nu erau identice. În Africa de Vest, orașul Djenné-Djenno a provocat cercetătorii să-și regândească ipoteza de bază conform căreia doar societățile agrare puteau da naștere unor centre urbane²⁰.

În acest caz, localnicii erau păstori care se mutau cu turmele lor în cea mai mare parte a anului, dar petreceau sezonul ploios în Djenné-Djenno, iar populația putea ajunge și la 20 000 de oameni. Situl conține un depozit enorm de ceramică spartă, de opt metri adâncime, care datează de la începutul secolului al III-lea î.Hr., când exista deja o așezare majoră. În mod interesant, singurele însemnări despre Djenné-Djenno sunt cele de la străinii care au început să scrie despre oraș, în jurul anului 1000.

Așezări similare, de mari dimensiuni, au mai existat, cu siguranță, și în alte părți mai puțin documentate ale lumii, dar știm despre ele doar ce ne spun săpăturile arheologice. În multe locuri, precum America și Africa Subsahariană, arheologia este singura noastră sursă.

Cronicarii din Eurasia anului 1000 trăiau într-o lume extrem de diferită de a noastră, unde fiecare colț al Pământului a fost explorat și cartografiat în detaliu. Ei erau interesați de locuri îndepărtate și au notat ceea ce știau despre târâmurile de la marginea lumii cunoscute. Autorii clasici care au scris în chineză, greacă și latină au descris entități cvasi-umane, iar mulți alții, mai târziu, au menționat apariția unor creaturi fără capete sau cu membre lipsă, ori care posedau alte caracteristici ciudate. Primii călători ai acestei perioade aveau cunoștințe minime despre vecinii lor, dar posedau un curaj aparent inepuizabil.

Sursele arabe oferă cele mai multe detalii despre locuitorii, comerțul cu bunuri, rutele și obiceiurile multor societăți prealfabetizate din Afro-Eurasia. Un oficial persan din serviciul poștal și de informații al Abbasizilor, pe nume Ibn Khordadbeh (820–911) a scris prima carte de geografie care descria atât țările aflate de-a lungul unor anumite rute de comerț, precum și a mărfurilor pe care acestea le produceau. În mod foarte potrivit, și-a intitulat lucrarea *Cartea Rutelor și a Regatelor*. Geografii următori, scriind în arabă și în persană, au folosit același titlu pentru observațiile lor, aceste scrieri având o importanță crucială pentru înțelegerea lumii din anul 1000²¹. Și chinezii aveau o lungă tradiție de a scrie despre locuri străine, iar descrierile lor oferă informații la fel de valoroase.

În analizarea acestor surse, cea mai bună metodă este comparația: confruntarea unui raport cu alte date disponibile, astfel

încât să-i fie testată veridicitatea. Această abordare ne permite să testăm teoriile care susțin că au existat călători care au ajuns în America înaintea lui Columb. Unele sunt cu totul credibile și au primit o susținere academică largă; altele, cu totul nefondate, au declanșat un scepticism profund. În timp ce, de exemplu, dovezile pentru călătoriile vikingilor în Newfoundland sunt irefutabile, ideea prezenței chinezilor înainte de Columb în America este speculativă.

Această idee este, pentru unii, extrem de atrăgătoare și intrigantă: și dacă au reușit? Este cert că flota chineză, condusă de amiralul Zheng He, a călătorit în Asia de Sud-Est, India, Peninsula Arabă și coasta Africii de Est, în secolul al XV-lea.

Cu toate acestea, nu există nicio dovadă credibilă care să indice faptul că navele lui Zheng He au navigat dincolo de Capul Bunei Speranțe către Americi, Australia sau la Polul Nord și Sud – ipoteze propuse de cartea lui Gavin Menzies, *1421*²². Lucrarea a avut parte de un succes enorm – a vândut mai multe exemplare decât oricare altă carte de istorie a Chinei – și totuși, niciun specialist serios al istoriei chineze nu acceptă teoriile sale. Problemele cărții sunt atât de numeroase, încât un proeminent cercetător al dinastiei Ming a făcut o plângere editorilor, criticând comercializarea cărții ca non-ficțiune.

Exploratorii musulmani au sosit și ei în America înaintea lui Columb, sau cel puțin așa a susținut președintele Turciei, Recep Tayyip Erdoğan, într-un discurs din 2014. Dovezile sale? Cristofor Columb a scris despre o moschee văzută în Cuba. În realitate, Columb a scris în jurnalul său: „Unul dintre ei [munții locali] are o ridicătură pe vârful său, ca o moschee grațioasă”²³. În mod clar, Columb descria un deal în formă de moschee, nu o moschee reală.

Un istoric de profesie a făcut o afirmație similară despre al-Biruni, un genial cărturar din Asia Centrală, născut în 973 și care a murit cândva după 1040. El a rămas faimos pentru cercetările calendaristice, astronomice, geografice, și studiile despre India. Având ca titlu „*Biruni Descoperă America*”, S. Frederick Starr a susținut că al-Biruni și-a dat seama de existența unui continent pe partea opusă a globului față de Afro-Eurasia²⁴. Ceea ce este, însă, incorect!

Al-Biruni nu știa că exista ceea ce astăzi numim America, dar și-a dat seama că pământul este o sferă – aceste cunoștințe au fost transmise de la grecii antici la învățați care scriau în arabă²⁵. Al-Biruni a înțeles, de asemenea, că oamenii trăiesc doar pe o fracțiune din suprafața sfoarței. Era prea frig pentru ca oamenii să trăiască la Polul Nord și prea cald la sud de Ecuator. Bănuia că partea opusă a Globului, care era complet necunoscută locuitorilor din Afro-Eurasia, era acoperită de ape, dar a fost un gânditor suficient de riguros încât să nu excludă posibilitatea unor pământuri locuite²⁶. Totuși, Al-Biruni nu a descoperit niciodată vreun continent, cu atât mai puțin pe cel american.

Cu excepția lui al-Biruni și a câtorva oameni de știință ai lumii islamice, puțini dintre cei aflați în viață în anul 1000 puteau să conceapă imensitatea întregului Pământ. Cea mai curioasă hartă a lumii – una care arăta cea mai mare parte a Afro-Eurasiei, dar nimic din America – a fost realizată în 1154 de către al-Idrisi, un cartograf care locuia în Sicilia, Italia – unul dintre portalurile islamice în Europa. Lucrând la Curtea regelui Roger al II-lea, al-Idrisi, originar din Ceuta, Maroc, a creat o hartă a lumii pe un disc argintiu cu un diametru de peste doi metri și a însoțit-o cu o listă completă a coordonatelor latitudinale și longitudinale ale tuturor locurilor

prezentate. Nu e de mirare că harta originală a fost distrusă (probabil, topită pentru valoarea argintului), dar lista de locuri a lui al-Idrisi, însoțită de o scurtă descriere a fiecărei localități, supraviețuiește intactă, la fel ca hărțile realizate pe baza informațiilor pe care le-a colectat.

Începând cu anul 1000, europenii au învățat [limba și scrierea] arabă și au tradus texte arabe, o cantitate importantă de cunoștințe pătrunzând în Europa din lumea islamică. Geometria lui Euclid provine dintr-o traducere arabă a originalului grecesc în latină, iar Fibonacci a introdus cifrele arabe (mult mai convenabile decât numeralele romane).

Transferul de cunoștințe nu s-a limitat la domeniile intelectuale. Europeanii au învățat, de asemenea, și jocuri noi. Șahul, creat pentru prima dată în jurul anului 600, în India, și răspândit în întreaga lume islamică, a devenit popular în Europa în jurul anului 1000. Jocul conținea elementele de bază ale strategiei militare, jucătorii descoperind că era de dorit utilizarea mai multor unități de infanterie, sau pioni, decât o singură piesă. Pe măsură ce șahul pătrundea în Europa, unele dintre piese au căpătat noi identități: elefanții au devenit episcopi¹, pentru că meșterii au confundat colții acestora cu cele două puncte ale mitrei episcopale²⁷. Existau piese realizate din fildeș de elefant, dar cele mai multe erau fabricate din fildeș de morskă, care a intrat în Europa în cantități mari în vremea în care vikingii erau extrem de activi în Atlanticul de Nord²⁸.

Călătorii de azi, obișnuite cu avioane, trenuri, mașini și nave, au tendința de a exagera dificultățile călătoriei în perioadele anterioare. Ne întrebăm cum ar putea oamenii să traverseze mii de kilometri pe jos, dar uităm că cei mai mulți dintre

¹ În română, nebun (n. red.).

ei au capacitatea de a merge 32 de kilometri, pe zi, pentru lungi perioade. Oamenii din anul 1000 erau obișnuiți s-o facă – un emisar a traversat pe jos mai mult de 4 000 de kilometri, între 1024 și 1026.

Istoricul care a consemnat această lungă călătorie nu ne spune și cum a reușit emisarul s-o facă, dar putem presupune că și el – ca majoritatea exploratorilor din această carte – a primit ajutor de la ghizii locali și a evitat porțiunile dificile ale traseului. În anii '90, sătenii locali au ajutat un grup de cercetare să treacă peste o secțiune dificilă a munților Himalaya, arătându-le mai multe rute care nu apăreau pe nicio hartă. În funcție de perioada anului și de cantitatea de zăpadă, aceste trasee prezentau diferite niveluri de dificultate. Exista chiar și un traseu relativ plat, potrivit pentru femeile însărcinate.

Date despre viteza cu care oamenii puteau călători pe jos provin din mai multe locuri și timpuri. În cazul în care mesagerii alergau pe etape și nu erau nevoiți să transporte nimic, o echipă [de ștafete] putea atinge distanțe extraordinare, de până la 240 de kilometri într-o singură zi, după cum raportau spaniolii despre incași, la începutul secolului al XVI-lea²⁹.

Desigur, soldații care își cărau mâncarea și armele călătoreau mai încet. Etapele zilnice pentru armatele antice, inclusiv cele ale împăratului persan Xerxes, ale lui Alexandru cel Mare și ale lui Hannibal – și chiar și cele mai moderne, ale trupelor reginei Elisabeta I a Angliei – variau între 16 și 32 de kilometri³⁰. Chiar și acum, reglementările armatei americane definesc o rată normală pentru un marș la 32 de kilometri pe zi³¹. Orice deplasare mai rapidă este calificată drept marș forțat.

Călăreții pot fi mai rapizi: unul din Mongolia de astăzi poate parcurge 500 de kilometri într-o singură zi dacă schimbă

frecvent caii, iar în trecut, soldații mongoli puteau parcurge distanțe de 100 de kilometri pe zi, timp de câteva zile, când campaniile erau intense³².

Drumurile bune pot, de asemenea, îmbunătăți radical viteza. În anul 1000 exista o varietate de drumuri. În cele mai avansate societăți, precum China, drumurile de pământ și podurile peste râuri erau comune, iar deplasarea era simplă. În altele, au existat puține căi, exploratorii fiind nevoiți să-și găsească propriile rute.

Condițiile de călătorie pe uscat determinau, de asemenea, distanța la care oamenii puteau transporta mărfuri în vrac. În jurul anului 1000, locuitorii din Canionul Chaco din New Mexico transportau regulat porumb 150 de kilometri și, ocazional, cherestea de mari dimensiuni de la 275 de kilometri de părtare (regiunea Chaco nu avea copaci). Au mers chiar mai departe pentru a obține bunuri de lux, precum pene de papagal Ara³³.

Distanța nu reprezenta o condiție absolută, căci temperatura, terenul și prezența obstacolelor puteau accelera sau încetini o călătorie.

Același lucru poate fi afirmat și în cazul călătoriilor cu barca pe râu, pe mare sau pe ocean. Viteza de deplasare varia mereu și, în mod surprinzător, navigarea sau canotajul timpuriu nu erau de obicei mai rapide decât mersul pe uscat. Desigur, era mult mai ușor să stai într-o barcă decât să mergi pe uscat.

Navele vikinge erau renumite pentru construcția lor flexibilă și ușoară, viteza și capacitatea de a manevra în ape puțin adânci. Replici contemporane au atins viteze maxime de 17 mile/oră (27 km/oră) în timpul navigării, rapiditate greu de menținut însă pentru perioade mai lungi³⁴. Considerabil mai lente, canoele

duble polineziene, echipate cu pânze triunghiulare, ating jumătate din viteza navelor vikinge, când vântul bate normal³⁵. Chiar și astăzi, bărcile tradiționale obțin o medie de 10 mile/oră (16 km/oră), în timp ce concurenții de la Cupa Americii ating viteze de cinci ori mai mari.

Bărcile cu vâsle sau canoele sunt mult mai lente, mergând cu aproximativ șapte mile/oră (11 km/oră). Este dificil de obținut mai mult decât o scurtă accelerare prin vâslire, dar bărcile cu vâsle pot călători în orice direcție, în timp ce vasele cu pânze sunt blocate în cazul unui vânt din față³⁶. Canotajul a fost crucial pentru succesul vikingilor. Puteau naviga lângă coastă, vâsli aproape de țărm, jefui și scăpa rapid, indiferent de direcția din care bătea vântul.

Curenții oceanici modelau călătoriile marinarilor așa cum o fac și astăzi. Aceștia puteau face progrese semnificative dacă navigau în sensul curenților de suprafață ai oceanului, sens determinat de tiparele vântului, gravitație, căldura solară și de viteza de rotație a Pământului. Curenții emisferei nordice – respectiv Curentul Atlanticului de Nord și al Pacificul de Nord – curg în sensul acelor de ceasornic, pe când cei din emisfera sudică merg în sens invers.

Din cauza direcției în sensul acelor de ceasornic a Curentului Atlanticului de Nord, călătoria peste acesta până în Canada a fost mult mai dificilă decât întoarcerea. Urmărind coasta, vikingii au luat Curentul Groenlandei, mai lent și de apă rece, către Islanda și Groenlanda, iar de acolo au prins Curentul Labradorului, în Canada³⁷. Călătoria a avut pericolele ei. Curentul Groenlandei întâlnește Curentul Golfului, mult mai cald, la Cape Farewell, vârful sudic al Groenlandei, iar ceața și vânturile rezultate împing frecvent navele în afara cursului lor.

Acesta este probabil ceea ce s-a întâmplat cu un marinar viking pe nume Bjarni Herjolfsson, în 985 sau 986, care a plecat din Islanda spre Groenlanda, unde spera să-și găsească tatăl, care se mutase într-o nouă așezare înființată de Erik cel Roșu. Bjarni și oamenii săi au navigat trei zile din Islanda în Groenlanda. Apoi, relatează saga, „au fost loviți de vânturi dinspre nord și de ceață; mai multe zile nu au știut încotro navigau”³⁸. Când cerul s-a limpezit, au văzut pământ, dar Bjarni auzise destule despre Groenlanda ca să-și dea seama că se aflau în altă parte. După ce au mai vizitat încă două puncte de coastă, și-au schimbat cursul și s-au întors cu bine în Groenlanda. Bjarni și oamenii săi nu au pus niciodată piciorul pe uscat, dar povestea lor l-a inspirat pe Leif Eriksson, primul viking creditat cu sosirea în Americi, să le refacă pașii, în anul 1000. Astfel, a debarcat în nord-estul Canadei.

Când călătoreau înapoi în Scandinavia, vikingii puteau prinde Curentul Golfului, care face parte din Curentul Atlanticului de Nord. Navigarea pe Curentul Golfului este asemănătoare navigării pe un râu care se mișcă rapid printr-un ocean lent. Călătorește spre nord, de-a lungul coastei de est a Americii, iar apoi, în preajma insulei Newfoundland, se îndreaptă spre Atlantic. Ajungând în Insulele Britanice, continuă spre nordul Europei. Se deplasează cu mai mult de 160 de kilometri pe zi și are o lățime – vizibilă, deoarece este de culoare diferită de cea a apei din jur – de aproximativ 70 de kilometri³⁹.

Distanțele peste Pacific sunt mult mai mari decât cele ale Atlanticului: în punctul său cel mai larg, între Indonezia și Columbia, Oceanul Pacific se întinde pe 20 000 de kilometri, față de 6 400 km pentru Atlantic. Chiar și Japonia și California se află la o distanță de 8 800 km. Primii marinari au profitat de

Curentul Pacificului de Nord pentru a-și continua expansiunea peste Pacific, în canoe duble cu pânze; la fel ca vikingii, nu au folosit niciun instrument de navigație. Plecând din Samoa, au ajuns la Îles de la Société în jurul anului 1025, având apoi nevoie de încă două secole și jumătate pentru a ajunge în Hawaii, Insula Paștelui și Noua Zeelandă.

De fapt, când condițiile sunt potrivite, Pacificul poate fi traversat plutind pe curenții oceanici fără nicio velă, așa cum au descoperit 14 nefericiți marinari japonezi. În 2 decembrie 1832, ambarcațiunea lor de pescuit din lemn, de aproximativ 15 metri lungime, a pornit din Nagoya, aflată pe coasta de est a Japoniei, și s-a îndreptat spre Tokyo. O furtună puternică i-a scos de pe traseul stabilit, iar nava, fără catarg, a fost dusă mai întâi de Curentul Kuroshio și apoi de Curentul Pacificului de Nord.

Nava a acostat aproximativ 14 luni mai târziu, în ianuarie 1834, în orașul Ozette, Washington. Doar trei marinari supraviețuiseră prin colectarea apei de ploaie, pescuit și capturarea ocazională de păsări. Pentru că nu aveau nicio sursă de vitamina C, bărbații erau vulnerabili la scorbut, boală care a luat viața celorlalți 11 însoțitori⁴⁰.

Vânturile dominante facilitau unele călătorii și le făceau pe altele mai dificile. După cum știe orice marinar experimentat, navele pot merge mult mai repede cu vântul împingând din spate. Anumite tipuri de vreme sezonieră au avut un impact considerabil. Cele mai cunoscute sunt vânturile musonice, cauzate de mișcarea aerului curgând spre ocean, când masa de uscat eurasiatică se încălzește datorită apropierii primăverii și, revenind în sens opus, șase luni mai târziu⁴¹. Până în anul 1000, navigatorii cunoșteau exact senzația și momentul vântului care îi putea duce între Oceanele Indian și Pacific.

Marele istoric al navigatorilor arabi, George F. Hourani (1913–1984), scria: „Această rută maritimă, de la Golful Persic până la Canton [Guangzhou], a fost traseul cu cea mai lungă utilizare regulată de către omenire înainte de expansiunea europeană din secolul al XVI-lea, și aceasta merită toată atenția, fiind o realizare remarcabilă”⁴². Navele care mergeau pe Ruta Golful Persic – China călătoreau aproape de două ori mai mult decât a făcut-o Columb; dacă adăugăm și prelungirea din Basra, în Irak, la Sofala, în Mozambic, traseul era de trei ori mai lung.

În jurul anului 1000, pe Oceanul Indian și pe Oceanul Pacific a crescut volumul comerțului dintre porturile est-africane, arabe, indiene, cele din Asia de Sud-Est și din China. Niciun marinar nu s-a aventurat la est de Filipine, pentru că, în imaginarii chinezesc, acela era locul unde toate apele lumii converg într-un vârtej din care nu există scăpare.

Exista un sămbure de adevăr în această credință. Fluxul indonezian transportă apa caldă din Oceanul Pacific către Oceanul Indian; direcția curentului este predominant sudică, prin arhipelagul indonezian și apoi spre vest, în Oceanul Indian⁴³. Acești curenți se ciocnesc și se mișcă în toate direcțiile în jurul insulelor din Asia de Sud-Est, provocând creșterea nivelului apei cu 50 de centimetri în plus față de oricare alt loc de pe planetă. Curenții sunt atât de rapizi și de puternici, încât oamenii de știință au fost nevoiți să creeze o nouă unitate, *sverdrupul*, care are o valoare de un milion de metri cubi pe secundă, pentru a măsura debitul. Direcția curentului facilitează mișcarea navelor (și a oricăror alte obiecte plutitoare) spre sud și vest, către Oceanul Indian, dar îngreunează mult mișcarea către nord.

Pentru că deplasarea înspre sud era mai ușoară, oamenii și-au îndreptat bărcile spre Australia devreme, acum vreo

50 000 de ani, însă aproape nimeni nu a ales ca direcție nordul. În consecință, au existat foarte puține contacte ulterioare între Australia și Indonezia sau zona Asiei de Sud-Est, până cel puțin în anii 1300 sau 1400. De fapt, chinezii au ajuns pentru prima dată în Australia în căutarea melcilor de mare, numiți uneori și „castraveți de mare” sau *bêche-de-mer*. Consumatorii chinezi iubeau atât de mult melcii de mare, încât pescarii lor, care își primeau marfa inițial în apele din jurul orașului Guangzhou, s-au mutat mai târziu spre sud, de-a lungul coastei Asiei de Sud-Est, în Vietnam; de acolo, în Indonezia și, în final, în nordul coastei australiene, în jurul anului 1400⁴⁴.

În anul 1000, cei mai mulți marinari navigau după estimare, adică depindeau de ceea ce se putea observa cu ochiul liber, și de cunoștințele lor privind mișcarea soarelui, a lunii și a stelelor. Excepție făceau navigatorii musulmani, care foloseau sextanți, și cei chinezi, care foloseau busole magnetice de bord⁴⁵.

Iscușiții marinari polinezieni și vikingi și-au putut stabili cursul prin observarea atentă a valurilor, algelor marine, tiparelor de zbor ale păsărilor și contururilor coastelor. Micronezianul Mau Pailug a studiat sistemul tradițional polinezian de navigație, apoi l-a transmis, în anii '80 ai secolului trecut, lui Steve Thomas, pe atunci un navigator pasionat, și, mai târziu, gazda emisiunii de televiziune *This Old House*. Când cerul era senin, orientarea era realizată după poziția stelelor, a explicat Mau, în caz contrar folosindu-se de formele valurilor⁴⁶.

Asemenea exploratorilor polinezieni, vikingii nu foloseau instrumente. De ce au ales să pornească spre zone noi în anul 1000? Structura socială, în special dinamica cetelor de războinici, a jucat un rol cheie, deoarece căpeteniile ambițioase și-au dorit teritorii noi. Famosul poem epic *Beowulf*, scris în

engleza veche, explică modul în care funcționau astfel de grupuri. (Singurul manuscris care a supraviețuit datează din jurul anului 1000, iar povestea are loc cu câteva secole mai devreme.) Tânărul prinț suedez Beowulf merge în Danemarca, în ajutorul unui rege vecin, al cărui tărâm este amenințat de un monstru numit Grendel. Este însoțit de vreo 20 de tineri care luptă și călătoresc alături de el în țări îndepărtate, în căutare de comori. La rândul său, Beowulf își răsplătește oamenii cu cadouri, adesea brățări de argint, jefuite de la dușmani. Oamenii din trupa lui Beowulf nu se războiesc însă mereu; uneori se întâlnesc doar pentru a petrece timp împreună⁴⁷.

Membrii unui grup de războinici nu erau numai bărbați; astfel de grupuri includeau uneori și câteva femei, printre care, în mod firesc, era și soția liderului. Femeile puteau conduce, de asemenea, trupe în luptă. Freydis, femeia care înspăimântase o oaste întregă lovindu-și sânul cu spada, a ajuns la comanda propriei nave, în drum spre America, așa cum ne relatează saga transmisă de urmașii săi⁴⁸. Nici originea geografică nu era identică în cazul unui grup de războinici, oameni din diferite țări sau care vorbeau alte limbi găsind motive pentru a se uni. Trupele mai mici puteau să aibă circa 20 de membri, dar la fel de bine puteau crește la 100–200 de persoane. Liderii care reușeau să atragă mai mulți adepți puteau accede la statutul de prinți sau regi⁴⁹.

Istoria cât se poate de reală a vikingului Erik cel Roșu ilustrează modul în care liderii războinici își conduceau oamenii în afara regiunilor natale, spre noi teritorii. În 980, după ce a fost găsit vinovat de crimă în Islanda, Erik a fost exilat timp de trei ani. Deja alungat din Norvegia, a pornit spre un nou teritoriu, Groenlanda, care fusese reperată cândva în jurul anului 900⁵⁰. Când cei trei ani s-au scurs, s-a întors în Islanda pentru a recruta

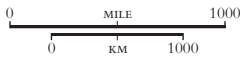
adepti, pornind apoi, cu 25 de nave, înapoi spre Groenlanda. 11 nave au fost aruncate în afara cursului și nu au mai fost văzute niciodată. Au reușit să ajungă 14, iar ocupanții lor au înființat Așezarea de Est. Fiul lui Erik, Leif, și ceilalți vikingi care au călătorit peste Atlanticul de Nord până în Canada, și-au condus mai târziu propriile cete înarmate.

Să începem călătoria noastră globală cu acel moment sigur al contactului dintre Europa și America, înainte de 1492: când vikingii au debarcat în Newfoundland, în anul 1000. De acolo, vom călători în jurul lumii, urmând traseele menționate în izvoarele scrise și, eventual, reconstituind altele pe baza descoperirilor arheologice.

În anul 1000, exploratorii vikingi au închis bucla globală. A fost pentru prima dată când un obiect sau un mesaj putea călători în întreaga lume. Adevărat, nu știm – încă! – despre ceva sau cineva care să fi făcut acest lucru. Dar, pentru că drumurile vikingilor în Canada, în anul 1000, au deschis o rută din Europa către Americi, este un fapt și nu o presupunere că o rețea de căi globale s-a conturat în acel an⁵¹.

Așadar, vom începe istoria globalizării cu acest moment...

HARTA 2.1
**Explorarea vikingă
 a Americii de Nord**

Numele locurilor istorice
 sunt trecute cu **bold**.

Helluland, **Markland** și
Vinland sunt menționate
 în acele saga islandeze, dar
 localizarea lor este incertă.

----- Granițe
 actuale

Capitolul 2

Mergi spre Vest, tânăr viking!

Vikingii au efectuat trei călătorii separate în America, ne spun legendele⁵². Prima a avut loc în anul 1000, când Leif Eriksson și-a condus războinicii către ținuturile pe care Bjarni Herjolfsson le zărise mai demult. Aruncat în afara rutei, Bjarni a descris trei locuri diferite, dar nu a pus niciodată piciorul pe vreunul dintre ele, înainte de a ajunge în așezarea din Groenlanda, fondată de tatăl lui Leif, Erik cel Roșu. Cumpărând nava lui Bjarni aproape 15 ani mai târziu, Leif a plecat din Groenlanda cu oamenii săi pentru a găsi un loc pe care să-l poată supune și conduce.

Prima oprire a fost într-o zonă „ca un perete de plăci de piatră, de la ghețari până la mare”, pe care au numit-o Helluland, adică „pământul cu plăci de piatră”. După toate probabilitățile, era vorba despre insula Baffin, între nord-estul Canadei și Groenlanda. Apoi, au înaintat către un teren „plat și împădurit”, „în pantă, ușor spre mare”, cu „multe plaje de nisip alb”. Denumirea dată de Leif acestui pământ a fost Markland, sau „Pământul pădurilor” – cel mai probabil coasta Labradorului din nord-estul Canadei, cunoscută și astăzi pentru uluitoarele sale plaje albe. Ambele locuri erau prea reci și prea sterpe pentru a fi locuite.

A treia destinație a fost mult mai primitoare. La reflux, nava care-l transporta pe Leif a eșuat și „curiozitatea lor de a vedea

pământul era atât de mare, încât nu puteau fi convinși să aștepte să vină valul”, așa că au sărit de pe navă pentru a explora regiunea. Au găsit un pământ fertil, cu iarbă din belșug, și pește. Și-au construit locuințe mici din lemn, acoperite cu pânză noaptea, pentru dormit, și au denumit primul așezământ Leifsbudir („Colibele lui Leif”), iar insula, Vinland sau Vineland. Istoricii încă dezbat locul exact al șederii lor⁵³. După ce au petrecut iarna în Vinland, Leif și oamenii săi s-au întors în Groenlanda fără să fi întâlnit indigeni.

Câțiva ani mai târziu, fratele lui Leif, Thorvald, a decis și el să plece în Vinland, într-o a doua expediție. Alegând să nu-l însoțească, Leif i-a oferit nava și locuințele pe care oamenii săi le construiseră la Leifsbudir. Spre deosebire de Leif, Thorvald a întâlnit locuitori ai noului continent, iar întâlnirea s-a dovedit a fi fatală. A observat, prima dată, trei „bărci îmbrăcate în piele” cu nouă bărbați ascunși în ele.

Ori de câte ori popoarele indigene apar în saga, ele sunt mereu văzute în „bărci îmbrăcate în piele” sau canoe. Deși canoele din scoarță de mesteacăn erau comune în regiunile de nord-est ale Canadei și Statelor Unite de astăzi, popoarele care trăiau în Maine și Noua Scoție își acopereau exteriorul de la canoe cu piele de elan.

Neprovocați, oamenii lui Thorvald au ucis opt dintre bărbații din bărci, poate pentru a vedea dacă aveau de-a face cu spirite sau ființe umane vii. Oamenii puteau fi uciși cu arme de fier, dar spiritele nu⁵⁴. Al nouălea bărbat a scăpat și s-a întors cu întăriri, atacându-i pe vikinci cu arcuri și săgeți. O săgeată a străpuns pieptul lui Thorvald și l-a ucis. Una dintre legende îl identifică pe ucigaș ca fiind o ființă cu un singur picior, sau uniped, o creatură despre care se credea că populează tărâmurile îndepărtate. Astfel, oamenii lui Thorvald s-au întors în Groenlanda fără el.

A treia expediție vikingă în Vinland a fost condusă de un islandez pe nume Thorfinn Karlsefni, un bărbat înrudit cu Leif prin soția sa. Din cauza uciderii lui Thorvald, Karlsefni și oamenii lui au avut toate motivele de îngrijorare când au văzut, vâslind spre ei, bărbați străini în „nouă bărci îmbrăcate în piele”, agitând pari din lemn, „care șuierau în timp ce erau roțiți în direcția soarelui”, sau în sensul acelor de ceasornic, cum am spune astăzi.

Întrebându-se dacă parii ar putea indica intențiile lor pașnice, Karlsefni le-a ordonat oamenilor săi să ridice un scut alb pentru a-i primi pe străini, care apoi s-au apropiat. „Erau scunzi, cu trășături amenințătoare și păr încâlcit. Aveau ochii mari și obrajii lați”. Întâlnirea a fost scurtă. Cele două părți pur și simplu s-au observat reciproc, apoi s-au despărțit.

Când indigenii s-au întors în primăvară, au venit într-un grup mai mare. „Părea că bucăți de cărbune ar fi fost aruncate peste apă și se vedea câte un par fluturând din fiecare barcă”. De data asta, cele două grupuri au făcut schimb de mărfuri: pentru „pieile întunecate” ale localnicilor, nordicii au oferit bucăți de pânză țesută din lână de oaie și vopsită în roșu. Indigenii doreau spade și sulițe, dar Karlsefni și secundul său, Snorri, au interzis orice comerț cu arme.

În timp ce schimbau blănuri cu pânză, localnicii și-au legat bucățile de lână roșie în jurul capului. Când marfa era pe sfârșite, nordicii au început să taie bucăți din ce în ce mai scurte, unele nu „mai late decât lățimea unui deget”, însă localnicii au continuat să ofere piei întregi pentru resturi. Apoi, un zgomot a întrerupt tranzacționarea. „Unul dintre taurii lui Karlsefni a venit în fugă, urlând, din pădure”. Zgomotul i-a speriat pe localnici, care au sărit în bărci și au vâslit spre sud.

Descrierea comerțului cu pânză în schimbul blănurilor provine din *Saga lui Erik cel Roșu*, o epopee orală compusă în

islandeza veche, dedicată personalității lui Erik, un strămoș glorios al familiei a cărei istorie o povestește. Transmisă oral, saga aparține mai multor autori necunoscuți. Acesta stabilește numărul de nordici prezenți în America de Nord la 140. Vara, un grup de vreo 100 a rămas în tabăra de bază inițială a lui Leif, Leifsbudir, în timp ce Karlsefni și Snorri au continuat explorarea cu 40 de oameni.

O a doua povestire, *Saga Groenlandezilor*, nu are niciun autor cunoscut și relatează o istorie în care evenimente similare apar într-o ordine diferită. Întâmplarea cu taurul are loc înainte ca cele două grupuri să facă schimb, iar nordicii oferă lapte proaspăt și produse lactate în loc de pânză roșie. În același timp, Thorfinn Karlsefni ar fi condus un grup de 60 de bărbați și cinci femei, mai puțin de jumătate din cifra dată în *Saga lui Erik cel Roșu*. De asemenea, mai aflăm și că ceata nu includea doar scandinavii, ci și prizonieri de război sau sclavi cumpărați, de obicei, din Germania sau Franța⁵⁵.

Fără a fi compuse doar pentru a distra auditoriul, povestirile glorificau realizările strămoșilor, ai căror descendenți ascultau acum aceste relatări despre trecutul familiei lor. *Saga lui Erik cel Roșu* relatează faptele lui Erik și ale fiilor săi, Leif, Thorvald și Thorstein, și, de asemenea, ale fiicei sale, Freydis. Bărbații sunt eroi, dar Freydis este agresivă și, adesea, temperamentală. Numită după zeița nordică Freya, Freydis este o forță în sine. Publicul modern nu poate decât să o placă. Chiar dacă minte și ocazional ucide, dă dovadă de o îndrăzneală neobișnuită, ca atunci când își plesnește sânul cu o spadă, sfidând atacatorii indigeni.

Saga Groenlandezilor pune în mod natural accentul pe Thorfinn Karlsefni și pe soția sa, Gudrid, din moment ce erau strămoșii episcopului Björn Gilsson (d. 1162), în onoarea căruia a fost compusă. Soția lui Karlsefni, Gudrid (numele ei are

aceeași rădăcină ca „Dumnezeu”) este pe atât de virtuoasă pe cât este Freydis de imprezibilă⁵⁶.

Cele două povestiri, cunoscute sub numele de *Saga Vinland*, descriu evenimente ce au avut loc înainte ca populația Scandinaviei să fie creștinată, un proces întins pe mai multe secole și început undeva în secolul al X-lea, pe măsură ce conducătorii Danemarcei, apoi ai Norvegiei și Islandei au fost convertiți oficial la creștinism⁵⁷. Înainte de instalarea creștinismului, nordicii se închinau unui panteon de zei, în frunte cu Thor, puternica zeitățe care conducea Cerul și controla tunetul, vântul, ploaia și recolta. Alte zeități importante erau Freya, zeița fertilității, și Odin, zeul războiului.

În epoca în care se închinau acestor zeități, nordicii începuseră deja să se extindă în afara teritoriului scandinav al Norvegiei, Suediei și Danemarcei de azi. În aceste regiuni, oamenii vorbeau fie latina, fie scandinavă veche (o limbă care ulterior s-a dezvoltat în limbile moderne islandeză, norvegiană, suedeză și daneză). Încă din perioada Imperiului Roman, scandinavii foloseau un alfabet de litere unghiulare, numite rune. În secolul al XII-lea, unii au trecut la utilizarea alfabetului roman cu câteva litere suplimentare, în timp ce alții au perseverat în utilizarea runelor, în special pe pietre funerare, deoarece erau mai ușor de sculptat.

Unii dintre scandinavi s-au aventurat în locuri noi, atrași de faptul că terenurile agricole se regăseau, în mare parte, în sudul Danemarcei și Suediei. Acolo, oamenii cultivau cereale, precum orzul, secara și ovăzul, și legume ca mazărea și varza. Deoarece terenul arabil era insuficient, majoritatea nordicilor creșteau și turme de bovine, porci, oi și capre. Cei care trăiau mai aproape de Cercul Arctic (inclusiv strămoșii popoarelor *sami* de astăzi, din Laponia) pescuiau, creșteau reni și vânau morse.

Nordicii trăiau în ferme de mici dimensiuni. Mulți se căsătoreau târziu, numai după ce acumulasu suficientă avere pentru a-și cumpăra propriul pământ, până atunci lucrând pentru alți proprietari de pământ. Lipsa acută de teren, cuplată cu oportunități limitate pentru îmbunătățirea poziției sociale, i-au îndemnat pe unii dintre nordici să se îndrepte spre jaf și pradă. Unii scandinavi nu au participat la niciun raid, în timp ce alții au luat parte doar la unul – câștigând suficientă pradă pentru a-și cumpăra o fermă. Alții au trăit întreaga lor viață jefuind.

Acesta este sensul original al cuvântului „viking”: raid sau piraterie, cu forma substantivală însemnând „năvălitor” sau „pirat”. De fapt, puține surse din anul 1000 se referă la nordici drept vikingi. Din acest motiv, cartea noastră se va referi la cei din Danemarca, Norvegia, și Suedia moderne numindu-i „scandinavi” sau „nordici”, rezervând cuvântul „viking” doar pentru cei implicați activ în raiduri.

În majoritatea lucrărilor istorice, epoca vikingă începe cu seria de atacuri asupra mănăstirii Lindisfarne din Northumberland, de pe coasta de est a Angliei, în 793. Dar săpăturile recente ale unui mormânt viking din Salme, Estonia, demonstrează că vikingii au atacat această localitate chiar mai devreme, probabil între 700 și 750⁵⁸.

Primele nave vikinge nu aveau pânze. Constructorii foloseau topoare și pene^I pentru a tăia scânduri sau file^{II} din trunchiurile de stejar și de pin, pe care le suprapuneau ușor și le băteau în cuie pe un cadru curbat. Corpurile striate rezultate puteau ceda ușor în coliziune cu stâncile, însă aceste tipuri de nave puteau fi duse, cu ajutorul vâslelor, pe distanțe lungi și ajungeau la

^I Ustensilă de fier sau lemn folosită pentru a despica lemnul sau piatra (n. red.).

^{II} Fâșii de lemn aplicate pe osatura unei nave pentru a forma bordajul, fundul sau punțile (n. red.).

țărmurile cu ape puțin adânci, fiind deci perfecte pentru călătoriile în Scandinavia. Introducerea velei pătrate, în jurul anului 750, le-a permis, într-un final, vikingilor să plece pe distanțe mai mari⁵⁹ (marinarii mediteraneeni știaau despre velă de mii de ani; tehnologia a ajuns însă târziu în Scandinavia).

Vikingii țeseau pânze pătrate din lână sau in, pe care le puteau roti, dar nu au reușit niciodată să realizeze înclinarea pânzelor pătrate în vânt la fel de eficient ca pânzele triunghiulare de astăzi. Totuși, replici moderne ale navelor lor navighează în vânt mai precis decât se credea anterior posibil⁶⁰.

Tezaurile îngropate arată cât de departe s-au aventurat vikingii. Un grup de obiecte, din insula suedeză Helgö, la aproximativ 20 de mile (32 km) vest de Stockholm, conține paterița unui episcop irlandez, un polonic egiptean, un pomou¹ de spadă carolingiană, o farfurie de argint mediteraneeană și, cea mai surprinzătoare dintre toate, o mică statuie de bronz a lui Buddha, de 10 centimetri înălțime, realizată în nordul Pakistanului în jurul anului 500⁶¹. Aceste bunuri au ajuns în Suedia la câteva secole după introducerea velei.

În secolele anterioare creștinării, nordicii reutilizau navele ca morminte pentru morții pe care îi îngropau împreună cu bunuri fastuoase. Astfel de înmormântări ne dezvăluie multe despre construcția navelor vikinge. Două bărci intacte, găsite lângă Oslo cu aproape toate bunurile lor funerare (dar fără metale prețioase, deoarece fuseseră furate), sunt deosebit de sugestive în legătură cu tehnicile de construcție. Lemnul, de obicei, se dezintegrează atunci când este îngropat (deși nu întotdeauna). Totuși, dacă oxigenul nu intră în contact cu lemnul, așa cum se

¹ Contragreutate care se găsește la capătul mânerului unei spade, având, de obicei, o formă rotundă sau de romb (n. red).

poate întâmpla în noroi adânc, lemnul poate supraviețui câteva secole, cu pagube minore.

Cele două nave sunt găzduite astăzi în Sala Navelor Vikinge la Bygdøy, o suburbie minunată, aflată la capătul unei scurte călătorii cu feribotul din portul din Oslo. Îngropată în jurul anului 834, nava de la Oseberg avea în interiorul său textile rare, inclusiv mătase de import, și a fost înhumată împreună cu o caruță de lemn⁶². Un șef de rang înalt a utilizat, probabil, barca drept ambarcațiune de agrement pe apele interioare, înainte de a o îngropa.

Nava de la Gokstad, datând din 890, conținea scheletele a doi păuni și doi ulii porumbari folosiți pentru vânătoare. Lângă navă au mai fost îngropate și cadavrele a 12 cai și șase câini, dovezi ale importanței acestor animale pentru decedat. Cu o chilă¹ tăiată dintr-un stejar de peste 24 de metri lungime de-a lungul bazei sale, nava de la Gokstad (23 de metri) măsoară puțin mai mult decât nava de la Oseberg (21 de metri) și era adecvată călătoriilor oceanice. Nava de la Gokstad respecta îndeaproape tiparul ambarcațiunilor nordicilor, având o singură sculptură decorativă pe cârmă. Sunt vizibile 16 striuri suprapuse pe secțiunea exterioară.

Vikingii au construit diferite tipuri de nave, în funcție, desigur, de scopul lor. Navele de război trebuiau să fie lungi și înguste, în timp ce bărcile care transportau marfă erau mai scurte și mai late. Când călătoreau pe râurile interioare, utilizau cele mai ușoare vase, astfel încât, la nevoie, să poată transporta nava de la un râu la altul⁶³.

În jurul anului 1000, navele nordice au crescut în dimensiuni, cea mai lungă ambarcațiune măsurând peste 30 de metri. Au devenit astfel posibile călătoriile pe distanțe impresionante.

¹ Element principal de rezistență al osaturii unei nave, dispus pe axa longitudinală a fundului navei (n. red.).

Mormanele de resturi menajere din orașele scandinave datând din această perioadă conțin mari cantități de oase de cod, un pește importat din Islanda, arătând cât de comune deveniseră călătoriile oceanice pe distanțe lungi⁶⁴.

Nordicii au navigat în Islanda cu astfel de bărci, după 870, și în Groenlanda, în jurul anului 900⁶⁵. Prima așezare permanentă în Groenlanda a luat naștere după anul 980, când Erik cel Roșu și-a condus oamenii acolo, după ce perioada sa de exil s-a încheiat. Nordicii au stabilit două așezări pe marea insulă: Așezarea de Est și cea de Vest, prima având o populație mai numeroasă. Cei care s-au aventurat, mai târziu, în America de Nord, au plecat dintr-una dintre aceste două așezări.

Cele două saga descriu călătoriile din anul 1000, dar ambele au fost redactate după creștinarea regiunii. Trăind într-o epocă a creștinătății, autorii își priveau strămoșii drept creștini, însă poveștile pe care le-au moștenit descriu comportamente anterioare acestei perioade. Povestitorii au construit retroactiv un discurs creștin pentru ceea ce erau în mod clar acte păgâne. Chiar și virtuoașa soție a lui Karlsefni, Gudrid, este parte a poveștii: la un moment dat, ea refuză să cânte un cântec vrăjitoresc precreștin, dar este în final de acord, atunci când o „femeie vraci” cu puteri speciale îi cere, în mod insistent, s-o facă. Rescrierea creștină ne-o arată pe Gudrid protestând înainte de a se putea angaja în acest tip de cânt, care, deși nu era creștin, era cu siguranță destul de comun în vremurile de dinaintea instalării noii religii.

Spre frustrarea istoricilor, materialul din saga nu poate fi datat ferm. Un bard¹ care recită o saga sau un copist puteau întotdeauna adăuga detalii noi.

¹ Poet-muzician care compunea și recita cântece războinice și religioase (n. red.).

Informațiile din *Saga Groenlandezilor* și cele din *Saga lui Erik* uneori se suprapun, alteori intră în conflict. În lipsa descoperirii de noi dovezi, nu vom ști niciodată care este cea mai veche. Suntem însă siguri în ceea ce privește datarea celor mai vechi manuscrise care ne-au parvenit. *Saga lui Erik cel Roșu* apare la scurt timp după 1264, iar *Saga Groenlandezilor* a fost copiată într-un compendiu mai mare, în 1387. Este probabil să fi fost compuse prin 1200, la aproximativ 200 de ani după evenimentele pe care le descriu⁶⁶.

Având în vedere că o sursă apropiată cronologic de evenimentele care sunt descrise este mult mai probabil să fie veridică, unii istorici resping toate informațiile din saga, considerându-le prea târzii pentru a fi de încredere. Din punctul lor de vedere, saga reflectă mai mult societatea islandeză din secolele XIII–XIV decât ceea ce a fost înainte. Unii argumentează, de exemplu, că este puțin probabil ca Freydis să-și fi plesnit sânul cu o spadă, sugerând că bardul sau scribul care a inclus incidentul în povestire trebuie să fi avut un motiv legat de momentul scrierii: poate că scopul era de a sublinia curajul lui Freydis în contrast cu lașitatea tovarășilor ei de sex masculin, sau poate că urmașii lui Freydis au vrut să accentueze realizările ei.

Unii cercetători ai literaturii islandeze neagă autenticitatea evenimentelor din saga, văzând în cercetarea istorică o diminuare a meritului literar. Scopul este de a sublinia creativitatea celor care au compus saga, astfel încât cele două povestiri să fie recunoscute drept lucrări autentice ale literaturii mondiale⁶⁷.

Există un grup mai radical de cercetători în ceea ce privește negarea ideii potrivit căreia Saga Vinland ne poate învăța ceva despre America de Nord. Ei susțin că aceste povestiri nu au nicio valoare istorică, pentru că pur și simplu repetă fraze literare recurente despre popoare necunoscute. Sunt convinși, de asemenea,

că autorii nu aveau nici măcar habar unde se afla Vinland, ei susținând că așezarea a fost probabil situată în Africa, deoarece acolo ar fi trăit unipezii, conform altor surse nordice⁶⁸.

Dacă acceptăm teoria „ghiveciului anecdotic”, aceste obiecții devin irelevante. Această teorie susține că barzii au compus saga prin selectarea diferitelor informații dintr-un set preexistent, sau dintr-un „ghiveci” de anecdote transmise pe cale orală și pe care le-au prezentat într-o ordine care să asigure cea mai captivantă narațiune⁶⁹. Astfel s-ar explica de ce cele două saga sunt în acord cu privire la principalele evenimente ale întâlnirii dintre Karlsefni și popoarele indigene, dar le prezintă într-un mod ușor diferit⁷⁰.

Cei care contestă cele două saga despre Vinland uită de două chestiuni esențiale: saga conținea informații suficient de precise pentru a servi drept ghid către singurul sit viking verificat din întreaga Americă de Nord, la L'Anse aux Meadows. Și, după cum vom vedea mai jos, descrierea popoarelor indigene și modul în care acestea și-au manifestat dorința de a tranzacționa se potrivește aproape în totalitate cu ceea ce Jacques Cartier¹ a trăit în prima sa călătorie în regiune, în 1534. Dacă abordăm aceste povestiri cu atenție, descoperim că avem multe de învățat despre America de Nord a anului 1000.

Saga foloseau cuvântul *skraeling*, un termen peiorativ însemnând „nenorociți”, pentru populațiile din Lumea Nouă pe care vikingii le-au întâlnit. Astăzi, cercetătorii preferă „amerindianul” ca termen larg referitor la toți indigenii care trăiesc în America. Americanii numesc aceste popoare Nativii Americani, în timp ce canadienii se referă la ei drept Primele Națiuni.

¹ Explorator francez din prima jumătate a secolului al XVI-lea. A descoperit și a cartografiat regiunea Golfului Sfântul Laurențiu și a denumit teritoriile întâlnite „Tărâmul Canadei” (n. red.).

Trei popoare ocupau colțul de nord-est al Americii de Nord în anul 1000, în timpul călătoriilor întreprinse de nordici. Populația Culturii Dorset viețuia în nordul Groenlandei și în estul Arcului Canadian din aproximativ 2000 î.Hr. Un artefact Dorset a fost găsit la L'Anse aux Meadows: un obiect rotund din steatit, cu o ușoară depresiune în vârf. În anii '60 ai secolului trecut, primele analize au confundat obiectul cu un pivot de piatră islandez pentru ușă, dar cercetătorii mai recentți îl identifică drept caracteristic Culturii Dorset. Aceasta poate dovedi contactul sau schimbul comercial intermediar cu Dorset, adică un grup l-a comercializat vecinilor, care l-au schimbat apoi cu vecinii lor și așa mai departe, până a ajuns la L'Anse aux Meadows⁷¹. Sau poate a fost, pur și simplu, un obiect pe care nordicii l-au ridicat dintr-un sit Dorset abandonat.

În jurul anului 1000 d.Hr., un nou grup de oameni, numit Thule, i-a obligat pe cei din Cultura Dorset să se deplaseze, nou-veniții fiind mai bine adaptați condițiilor arctice. Thule au migrat din Alaska, prin nordul Canadei, descendenții lor, indigenii de astăzi ai Groenlandei, referindu-se la ei înșiși ca *inuiți* („oamenii”), respingând eticheta *eschimo* („mâncători de carne crudă”) ca peiorativă⁷².

Înainte și după stăpânirea nord-europenilor, diverse grupuri de indigeni s-au stabilit în zona din jurul sitului L'Anse aux Meadows, dar nicio dovadă arheologică a ocupației amerindiene în anul 1000 d.Hr. nu a fost de găsit până acum. Acesta este motivul pentru care arheologii nu știu exact ce populații ar fi putut întâlni aici nordicii. Este foarte probabil ca aceștia să fi întâlnit un al treilea grup de popoare indigene, Vechii Beothuk sau Vechii Innu. Tribul nord-american Beothuk ocupa insula Newfoundland, dar s-a stins la începutul secolului al XX-lea; inuiții însă trăiesc și astăzi pe coasta Labradorului. Aceste

grupuri au lăsat în urma lor mai multe artefacte la L'Anse aux Meadows în secolele XII și XIII⁷³.

După 1500, popoarele acestei regiuni au format Alianța Wabanaki, care includea triburile Mi'kmaq, Penobscot, Maliseet și Passamaquoddy. *Wabanaki* este un cuvânt est-algonquian, însemnând „Poporul Țării Zorilor”, adică regiunile estice unde răsare soarele. Wabanaki aveau mai multe dialecte algonquiene, iar, în secolul al XVI-lea, rețelele lor comerciale se vor extinde din nordul Labradorului spre sud, prin Maine, și în vest, până la Marile Lacuri. Trăiau din vânatul animalelor marine, în special al focilor care migrau în fiecare an din Canada continentală până în Newfoundland. Wabanakii aveau o preferință pentru anumite mărfuri, cum ar fi obiectele realizate din silex translucid de silicat care veneau din Golful Ramah în nordul Labradorului.

O mare parte din ceea ce știm despre Wabanaki provine din descrieri târzii, în special cele ale exploratorului francez Jacques Cartier (1491–1557), care a sosit în Quebec în iulie 1534. Cercetând coastele, Cartier și-a dat repede seama că era posibilă călătoria cu barca de la fluviul St. Lawrence până la Golful Chaleur, iar acolo unde râurile erau prea puțin adânci, canoele puteau fi pur și simplu cărate. Fertilitatea regiunii l-a impresionat pe Cartier: „Țara, de-a lungul laturii de sud a acesteia [Chaleur Bay], este un teren la fel de bun, la fel de arabil și la fel de plin de câmpuri și pajiști frumoase, ca oricare pe care le-am văzut vreodată; și este nivelat ca suprafața unui iaz”⁷⁴.

În prima sa călătorie în Golful Chaleur, Cartier a întâlnit două grupuri de amerindieni Mi'kmaq în „vreo 40 sau 50 de canoe”. Putem fi încrezători că erau Mi'kmaq, deoarece Cartier a înregistrat unele fraze pe care le-au rostit și care, de atunci, au fost identificate ca fiind limba mi'kmaq. Când a sosit primul grup de amerindieni, „s-a ivit un număr mare de oameni, și-au instalat

un târg zgomotos și ne făceau frecvent semn să venim la țârm, arătându-ne piei pe bețe”. Jacques Cartier și secunzii săi aveau impresia că sunt întâmpinați cu prietenie însă, în final, francezii au refuzat să coboare din bărci și să acosteze. Când nativii Mi’kmaq i-au urmărit, francezii au tras două salve de tun, două de muschetă și, sezisând pericolul, amerindienii s-au dispersat.

Amerindienii s-au întors a doua zi, „făcându-ne semne că veniseră să facă troc cu noi; oferindu-ne niște piei aproape fără valoare, pe care le foloseau ca îmbrăcăminte. Noi le-am dat de înțeles că nu dorim să le facem rău și am trimis doi oameni la mal ca să le dea niște cuțite și alte obiecte de fier și o pălărie roșie pentru șeful lor”. La fel ca *skraelingii* care îi întâlнисeră pe nordici cu 500 de ani mai devreme, Mi’kmaq-ii doreau textilele roșii. Spre deosebire de nordici, francezii erau dispuși să facă schimb de arme albe, deoarece posedau și alt armament, mai puternic.

După ce francezii le-au oferit darurile, Cartier consemnează că Mi’kmaq „au trimis la țârm o parte din oamenii lor, încărcăți cu piei, iar cele două tabere au făcut comerț. Au arătat o plăcere deosebită în a poseda aceste piese de fier și alte mărfuri, dansând și sărbătorind și stropindu-se pe cap cu apă sărată. Au dat la schimb tot ce aveau la ei, astfel încât s-au întors goi, făcându-ne semne că s-ar întoarce și mâine cu mai multe piei”⁷⁵. Suprapunerea cu relația din *Saga lui Erik* – zgomotul, bețele, pieile, promisiunea de a reveni a doua zi – oferă o confirmare neobișnuită a fiabilității acestor saga din Vinland. De asemenea, dezvăluie continuități puternice între *skraelingii* din 1000 și Mi’kmaq din 1534.

Când Annette Kolodny, profesor de cultură și literatură americană de la Universitatea din Arizona, a investigat memoria orală a amerindienilor din nord-estul Canadei cu privire la nordici, a descoperit că este inexistentă. Unul dintre subiecții intervievați, Wayne Newell, un bătrân Passamaquoddy trăind în Indian

Township, Maine, i-a spus lui Kolodny că „roșul reprezenta o culoare spirituală” pentru comunitatea sa și că povestea zgomotelor produse de *skraelingi* „i-a amintit de fluierile de casă care se învâртеau la capătul unei sfori, pe care le fabricase și el în copilărie”.

Deși, în saga, întâlnirea și comerțul cu blănuri au fost pașnice, Karlsefni simte că *skraelingii* reprezintă o amenințare și construiește o palisadă în jurul locuinței sale pentru a-și proteja soția, Gudrid, și fiul, Snorri, primul copil născut de europeni în Americi. Micuțul a primit numele unui alt războinic din ceată, cu care Karlsefni împărțea autoritatea.

La începutul celei de-a doua ierni, *skraelingii* revin pentru comerț. În timp ce Gudrid rămâne în locuință cu fiul ei, „o umbră trece pragul, urmată de o femeie, destul de mică de statură. Era palidă și avea ochii atât de mari, încât ochi de o asemenea mărime nu fuseseră niciodată văzuți într-un cap de om”.

Ea o întreabă pe Gudrid: „Cum te cheamă?”

Gudrid răspunde: „Numele meu este Gudrid. Care este al tău?”

Femeia răspunde: „Numele meu este Gudrid”.

Această conversație are sens dacă ne amintim că oamenii care nu împărțeau o limbă comună repetau adesea reciproc propoziții unii altora. Vizitatorul dispăre în mod misterios.

Apoi, un nordic ucide câțiva *skraelingi* care furau arme, iar cei rămași în viață o iau la goană. Karlsefni își îndeamnă oamenii să se pregătească pentru următorul atac pentru că, printre altele, șeful viking se arată minunat de prevăzător (trebuie să ținem cont că el este strămoșul în cinstea căruia a fost compusă saga).

Previziunea nu poate decât să se adevărească și, trei săptămâni mai târziu, *skraelingii* se întorc și atacă în număr mare, într-o mulțime „groasă ca un râu”. De data aceasta, sunt auziți țipând și fluturând stâlpii în sens invers acelor de ceasornic. Cei doi lideri, Karlsefni și Snorri, „au văzut băștinașii ridicând pe

stâlpi un obiect mare, negru și rotund, de mărimea unui intestin de oaie, prăvălindu-se din zbor și producând un zgomot infernal”. Avem relatată aici utilizarea unei baliste¹, cu o plasă de piele cu pietre, lansată dintr-o structură de lemn. O descriere din secolul al XIX-lea raportează că o balistă folosită de algonquini putea scufunda o barcă sau o canoe: „folosită împotriva unui grup de bărbați, a produs consternare și moarte”⁷⁶.

Și, într-adevăr, după ce balista a fost pusă în funcțiune, Karlsefni și trupa sa decid să părăsească lupta și să se îndrepte în amonte. Întotdeauna pregătită să-și spună părerea, curajoasa soră a lui Leif, Freydis, îi muștră: „De ce fugiți de astfel de adversari amărâți, bărbați ca voi, pe care vă văd în stare să-i omorâți ca pe niște oi? Dacă aș avea o armă, sunt sigură că aș lupta mai bine decât oricare dintre voi”. Însărcinată și mișcându-se încet, îl urmează fără tragere de inimă pe Karlsefni, până când, gășind o spadă în mâna unui viking mort, se întoarce pentru a lupta cu *skraelingii*.

Acesta este momentul în care își lovește sânul cu spada. Putem să acceptăm episodul ca pe un eveniment real? Sau este, mai degrabă, invenția unui bard talentat care dorea să-și slăvească strămoșii? Pentru mine, cadrul este atât de neobișnuit, încât pare plauzibil, dar nu există nicio modalitate de a fi siguri că s-a întâmplat cu adevărat.

În haosul bătăliei, unul dintre localnici ia un topor de la un nordic mort și încearcă să taie un copac cu el, exemplu urmat de însoțitorii săi. Toporul este tratat ca „o adevărată comoară”, ne relatează saga, dar când unul dintre localnici încearcă să taie o piatră cu el, demonstrându-și lipsa de familiaritate cu uneltele metalice, arma se sparge în două. Dezamăgit, bărbatul o aruncă.

¹ Mașină de război utilizată în antichitate și în evul mediu pentru lansarea unor proiectile sau sulițe (n. red.).

În lupta corp la corp, armele de fier și oțel ale nordicilor le-au oferit un ușor avantaj, dar cu siguranță nu le-au garantat victoria, mai ales când erau depășiți numeric. La urma urmei, doi vikingi muriseră în luptă, mai puțini decât „numeroasele” victime dintre localnici, dar suficient pentru a-l pune pe gânduri pe Karlsefni. Saga lui Erik este succintă: „tabăra lui Karlsefni și-a dat seama atunci că, în ciuda tuturor lucrurilor pe care acel pământ le oferea, s-ar afla sub amenințare constantă din partea locuitorilor săi anteriori. S-au pregătit astfel să plece înapoi în țara lor”.

Saga, după cum știm, datează din secolele XIII–XIV, dar unele surse care menționează existența Vinlandului sunt chiar mai vechi. Cea mai detaliată relatare timpurie a călătoriilor nordicilor este redactată în latină și datează din 1076, când un istoric german creștin, Adam de Bremen, și-a elaborat *Istoria Arhiepiscopiei de Hamburg*. Lucrarea, o veritabilă istorie a acestei regiuni aflate sub administrație episcopală, descrie creștinarea Scandinaviei, Islandei și Groenlandei. Relatările lui Adam conțin și câteva perle, cum ar fi această descriere a Groenlandei: „oamenii de acolo sunt verzui, din cauza apei sărate, de unde și numele acestei regiuni”⁷⁷. Afirmția ilustrează suficient de bine tipul de dezinformare răspândită în epocă, asemănătoare celei puse la cale de Erik cel Roșu, conform căreia zona era cu adevărat verde (evident, informație răspândită cu scopul de a atrage coloniști).

Adam consemnează și conversația sa cu regele danezilor, Svein Estrithson (a domnit între 1046 și 1074), care „a vorbit despre încă o insulă alături de cele multe găsite în acel ocean. Se numește Vinland, pentru că vița-de-vie, care produce vin excelent, crește sălbatic acolo”. Avem aici încă o dovadă, dintr-o sursă înregistrată la mai puțin de un secol după prima călătorie a lui Leif, că expedițiile vikingilor chiar au avut loc. Și Adam de Bremen continuă: „Dincolo de acea insulă”, a explicat regele, „nu

există pământ locuibil, în acel ocean, dar fiecare loc din jurul lui este plin de gheață impenetrabilă și întuneric⁷⁸. Deci, Vinland era frontiera lumii pe care danezii o cunoșteau.

Dar ce era Vinland, mai exact? Timp de secole, cititorii lui Adam de Bremen și ai *Sagăi Vinland* s-au întrebat dacă voiajele nordice au fost reale și dacă da, unde ajunseseră de fapt Leif și Karlsefni. Cercetătorii au analizat descrierile din *Saga Groenlandezilor*, a debarcărilor lui Leif la Helluland, Markland și Vinland.

Există un indiciu semnificativ despre locația Vinlandului: orele de lumină în acest teritoriu misterios erau vizibil mai lungi decât în Groenlanda: „În adâncul iernii”, explică *Saga Groenlandezilor*, „soarele era pe cer la mijlocul dimineții și era încă vizibil la mijlocul după-amiezii”, informație care plasează Vinland oriunde între New Jersey și Golful St. Lawrence.

În 1960, diplomatul norvegian Helge Ingstad și soția sa, arheologul Anne Stine Ingstad, au decis să exploreze coasta canadiană, pentru a încerca localizarea călătoriei lui Leif Eriksson. Navigand pe coasta de est a Canadei, au constatat că exista o asemănare între plajele din Labrador și descrierea pământului, denumit Markland în *Saga Groenlandezilor*: „Țara era plată și împădurită, înclinând ușor spre mare și ei [Leif și oamenii săi] au întâlnit multe plaje de nisip alb”.

Soții Ingstad au argumentat faptul că oricine navighează la sud de Markland/Labrador, așa cum au făcut-o vikingii, va ajunge în final pe insula Newfoundland. Când au ajuns în satul L'Anse aux Meadows, în vârful nordic al insulei, au întrebat localnicii despre posibile situri vikinge. Un sătean i-a condus la niște movile înierbate pe o plajă, care s-au dovedit însă a fi resturile unei clădiri prăbușite, care avusese bârne din lemn. Sătenii credeau că sunt locuințele abandonate ale popoarelor amerindiene.

Exista o singură cale de a afla cine locuise în aceste locuințe: trebuiau efectuate săpături. Deși soții Ingstad primesc în mod justificat meritul pentru descoperire, unii cititori anteriori ai legendelor nordice propuseseră L'Anse aux Meadows ca un sit probabil viking, dar nu și-au pus niciodată teoriile la încercare prin săpături⁷⁹. În decursul a opt veri, între 1961 și 1968, cei doi Ingstad au scos la iveală opt structuri.

Inițial, nu au fost siguri dacă structurile aveau o origine europeană sau amerindiană. Cea mai grăitoare dovadă a prezenței vikinge la L'Anse aux Meadows nu era reprezentată de un anumit articol – orice obiect ar fi putut fi comercializat pe distanțe lungi de către popoarele indigene –, ci de o magazie de lucru atașată unei clădiri mai mari, care conținea zgură, o nicovală, o piatră mare și fragmente de fier, toate semnalmamentele unei fierării. Șopronul avea și un șemineu de mari dimensiuni, pe care constructorii de nave îl foloseau pentru a încălzi apa, astfel încât să poată aburi scândurile în forma corectă înainte de a le pironi pe bărci. Într-o altă cameră, formând mai degrabă un coridor de trecere, arheologii au găsit mai multe fragmente de cuie de fier.

Unele prelucrări ale metalelor au avut loc în America de Nord, în jurul anului 1000, dar nimeni altcineva de pe continent nu prelucra fierul. În consecință, când arheologii au descoperit acest atelier la L'Anse aux Meadows, au tras concluzia că topirea nu putea fi realizată decât de către străini.

Arheologii au descoperit și urmele unei structuri din lemn. Fără a fi legată prin pereți, aceasta era, cel mai probabil, cadrul unei bărci precum cele folosite în vestul Norvegiei chiar și în zilele noastre. Vasul nu măsoara mai mult de opt metri, o lungime tipică pentru ambarcațiunile vikinge utilizate pe căile navigabile interioare. Aflată în punctul nordic extrem al insulei

Newfoundland, L'Anse aux Meadows era locația ideală pentru un centru de reparații ale navelor care traversau Atlanticul de Nord pentru a reveni în Groenlanda.

O descoperire care era în mod clar scandinavă, confirmând că locuitorii celor opt structuri erau cu siguranță nord-europeni, a fost un ac drept de bronz, cu inel – o fibulă. Așa cum se întâmplă atât de des, arheologii au descoperit piesa în ultima zi a ultimului sezon, cel din 1968. În memoriile sale, Anne Stine Ingstad relatează: „Am scos un strigăt, pentru că am știut imediat că găsiserăm o dovadă pe care nimeni nu o putea nega – un ac de bronz, cu cap în formă de inel, indiscutabil identic celor din perioada vikingilor”⁸⁰. Folosit pentru a fixa o pelerină la gât, se potrivea cu cele din siturile nordice din Irlanda și Scoția, putând fi datat între 920 și 1050. Și alte obiecte indicau prezența scandinavilor: un instrument de cuarțit pentru ascuțirea acelor și o greutate pentru a ține firul de lână în jos, în timpul torsului (numită fusaiolă), dar acestea nu au fost atât de convingătoare pentru ne-experti precum fibula din bronz pentru mantie⁸¹.

Ascuțitorul de ace și fusaiola indicau faptul că și femeile au fost prezente la fața locului, dar în număr mai mic decât bărbații. Clădirea principală avea un dormitor mic pentru liderul războinicilor și soția sa, care probabil avea nevoie de câteva femei care să o ajute la treburile casnice. A fost descoperită și o cameră adiacentă, mult mai mare, pentru bărbații din suită, care nu aveau dreptul să-și aducă soțiile. Aceasta era și cauza dezechilibrului de gen din așezare.

Soții Ingstad erau convinși că L'Anse aux Meadows era de fapt *Leifsbudir*, așezarea unde debarcaseră oamenii lui Leif. Există, totuși, o problemă majoră în legătură cu această teorie: absența strugurilor sălbatici în Newfoundland.

Saga nu lasă nicio îndoială în privința motivației lui Leif în alegerea numelui de Vinland pentru teritoriul descoperit. La un moment dat, unul dintre oamenii lui Leif, un german pe nume Tyrkir Sudistul, pretinde să fi realizat o descoperire importantă în timpul explorării pe cont propriu. Când îi povestește lui Leif, vorbește în germană, „cu ochii alergând în toate direcțiile și fața contorsionată. Ceilalți n-au înțeles nimic din ce spunea”. Ce s-a întâmplat? Era beat? Când Tyrkir trece, în cele din urmă, la dialectul nordic, povestește despre „vie și struguri”, pe care le recunoaște din copilăria sa din Germania. Acesta este motivul pentru care Leif, cu instinctul tatălui său pentru marketing, denumește noul teren Vinland.

În mod interesant, textul îl descrie pe Tyrkir ca fiind relativ vârstnic, și avem de-a face probabil cu un sclav pe care Leif îl cunoștea din copilărie. Era un fapt obișnuit ca sclavii să se ocupe de copiii vikingilor, iar Tyrkir ar fi putut fi un asemenea sclav care fusese adus în Groenlanda pentru a avea grijă de urmașii lui Erik cel Roșu.

Povestea lui Tyrkir submina teoria familiei Ingstad potrivit căreia Leifsbudir fusese situat în L'Anse aux Meadows: strugurii sălbatici nu cresc în zone atât de nordice precum Newfoundland. Limita nordică pentru creșterea strugurilor sălbatici este țărmul de sud al Golfului St. Lawrence. Chiar dacă temperatura ar fi fost, în medie, cu un grad sau două mai ridicată în anul 1000, nu ar fi fost suficient pentru ca acest fruct să crească în Newfoundland. Soții Ingstad au propus o explicație ingenioasă. Potrivit lor, *vin*-ul din Vinland are o vocală scurtă „i” și înseamnă, de fapt, „grâu”, nu „struguri” (*vin*, cu o vocală „i” lungă), alegând, în consecință, să nu ia în considerare afirmația lui Tyrkir de a fi găsit struguri și definind Vinland drept „pământul cu pajiști”.

Erik Wahlgren (1911–1990), profesor de literatură scandinavă la UCLA¹, s-a pronunțat foarte convingător împotriva acestei teorii: un nume generic precum „țara pajiștilor” nu transmite nimic, a argumentat acesta, în timp ce „țara strugurilor” poate să atragă viitorii coloniști. Din moment ce Vinland avea struguri, a concluzionat el, L'Anse aux Meadows nu putea fi Vinland⁸².

O altă întrebare: până unde au ajuns vikingii în America de Nord? *Saga lui Erik* se referă la Insula Straum („Insula Fluxului” sau „Insula Curentului Puternic”), unde se afla Leifsbudir și unde Karlsefni a petrecut prima iarnă, precum și la un pământ mult mai primitiv, în sud, numit Hope („speranță” – n. tr.) sau Tidal Lake.

Descoperirea a trei nuci și a unei bucăți răsucite de lemn dintr-un trunchi de nuc la L'Anse aux Meadows confirmă faptul că nordicii au călătorit mai spre sud, pentru că limita de nord a existenței nucilor de atunci era asemănătoare cu cea de astăzi: aproximativ 1 000 de kilometri mai jos de vârful nordic al Newfoundland⁸³. Descoperirea nucilor se potrivește cu mențiunea strugurilor sălbatici în saga; ambele sunt plante care nu cresc în Newfoundland, ci mai departe, în sud. Aceste descoperiri au arătat că nordicii au avut, cu siguranță, o așezare la L'Anse aux Meadows, dar și că s-au aventurat mai spre sud.

Nimeni nu știe de ce cele două saga se referă la atât de puține locuri în Vinland. Cu siguranță, vikingii au vizitat numeroase alte zone ale coastei de est a Canadei și, poate, și nord-estul Statelor Unite. Pe măsură ce saga a fost povestită și repovestită, este posibil ca unele nume de locuri să fi fost abandonate, un fenomen comun al istoriei orale.

Știm că L'Anse aux Meadows a fost un sit nordic din cauza acului de mantie și a altor dovezi arheologice de necontestat,

¹ Universitatea din California, Los Angeles (n. red.).